

Az alkotó, a megvalósító és a befogadó

A Gyerekesély Program szécsényi alkalmazási kísérlete
részrtvevő önkéntesek szemszögéből
OTDK dolgozat

Jelige: JOF-197

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	1
A TERVEZETT FEJLESZTÉS NORMAN LONG ELGONDOLÁSAI ALAPJÁN.....	3
A GYEREKSZEGÉNYSÉG ELLENI PROGRAM KIALAKULÁSA ÉS BEMUTATÁSA.....	4
A GYAKORLATI MEGVALÓSÍTÁS PROBLÉMÁI EGY KONKRÉT ESETEN KERESZTÜL	9
MARICSUK	9
<i>Április 28.</i>	12
<i>Május 2.</i>	14
AZ EDDIG FELMERÜLT PROBLÉMÁK A PROGRAM KÜLÖNBÖZŐ SZINTJEIN DOLGOZÓ MUNKATÁRSOK ÉRTELMEZÉSÉBEN	22
AZ ALKOTÓ: A SZAKÉRTŐI TEAM	24
<i>A program célja</i>	25
<i>A program felépítése</i>	26
<i>A programban megjelenő problémák</i>	28
<i>Preferált és kerülendő eszközök</i>	30
A MEGVALÓSÍTÓ: A TEREPEIN DOLGOZÓ „SZOCIÁLISOK”	32
<i>A program célja</i>	32
<i>A program felépítése</i>	33
<i>A programban megjelenő problémák</i>	35
<i>Preferált és kerülendő eszközök</i>	36
A TELEPÜLÉS VEZETŐI – A BEFOGADÓ.....	37
<i>A program célja</i>	37
<i>A program felépítése</i>	38
<i>A programban megjelenő problémák</i>	38
<i>Preferált és kerülendő eszközök</i>	39
KÖVETKEZTETÉSEINK.....	41
UTÓSZÓ	43
IRODALOMJEGYZÉK.....	44
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	46

Előszó

2010 nyarán ismerkedtünk meg a Gyerekesély Program szécsényi alkalmazási kísérletével. Ekkor kezdtünk heti rendszerességgel lejárni a kistérségbe, akkor még csak megfigyelve az ott folyó munkát. Közben megismerkedtünk a settlement módszerrel, találkoztunk a programot már korábban segítő önkéntesekkel, és magunk is szerettünk volna hasonló munkába kezdeni.

2011 februárjától három hónapon keresztül Szécsényben settlement-szerű önkéntes munkát végeztünk, a Gyerekesély Programmal együttműködve.

Magyarországon a Szécsényi Gyerekesély Program az első, komplex segítségnyújtáson alapuló program, ezért is tartottuk fontosnak, hogy olyan részleteiről gyűjtsünk anyagot, melyekről a korábbi értékelések nem, és amit maga a GYEP, illetve az esetlegesen később megvalósuló, hasonló programok is fel tudnak használni. Együtt dolgoztunk a program munkatársaival, ezért testközelből, a résztvevő megfigyelés technikáját alkalmazva tudtunk a program részleteire figyelni. A saját hibáinkon keresztül tapasztaltuk meg a program működésének nehézségeit, ezért tanulmányunkban szükségszerűen kritikákat fogalmazunk meg.

Szerepünk a három hónapos terepen töltött időszak alatt igen összetett volt. Elsősorban önkéntesekként voltunk jelen, akik a Szécsényi Gyerekesély Program munkáját segítették, résztvevő megfigyelői, kutatói szerepünk csupán másodlagos volt. A terepre költözésünk előtt, amellet, hogy fel kellett készülnünk az önkéntes szerepre, azt is megfogalmaztuk magunkban, hogy valamilyen módon dokumentálni szeretnénk a terepen végzett megfigyeléseinket, a bennünk felmerült gondolatokat a tereppel kapcsolatban. Így a megérkezésünk után rögtön elkezdtünk terepnaplót vezetni és interjúkat készíteni, eleinte csak a program azon dolgozóival, akik azon a településen voltak jelen, ahol mi magunk az önkéntes munkánk nagy részét végeztük. Az, hogy mi is lesz a kutatásunk fókuszában, menet közben alakult ki, hiszen tapasztalatot kellett szereznünk a terepről, magáról a programról, illetve saját szerepünkről a programban ahhoz, hogy kutatásunk tárgyát meghatározhassuk. William Foote Whyte azt fogalmazza meg Utcasarki társadalom című művében, hogy egy viszonylag ismeretlen terep esetében nem is lehet ezt másként csinálni, egy résztvevő megfigyelés során a kutatási terv meghatározásánál rugalmasnak kell lenni,

hiszen a kutatás folyamata erősen függ a terepen alakuló folyamatoktól, és a terepnek olyan adottságaitól, melyet az ember felületes rálátásból nem észlelhet.¹

Önkéntes szerepünkől adódóan egyedi rálátást kaptunk a program működésére, hiszen úgy vettünk részt a mindennapi munkában, hogy közben nem voltunk a program dolgozói. Felénk nem voltak olyan elvárások támasztva, mint a program dolgozói felé, számunkra a program nem létbiztonságot jelentett, hiszen ideiglenesen voltunk jelen annak struktúrájában, önkéntesként. Így megengedhettük magunknak, hogy a program bizonyos elemeire kívülállóként tekintsünk. Emellett viszont mind a program terepen dolgozó munkatársait, mind a program szakértőit, főnökként definiáltuk, szeretttünk volna megfelelni az elvárásaiknak, és meg is kellett felelnünk azoknak. Ily módon részesei voltunk a programban zajló folyamatoknak, nem pusztán kívülálló megfigyelőként voltunk jelen. A programban betöltött szerepünknek ez a konfliktusos jellege határozta meg később a kutatásunk tárgyát. Oly mértékben nem voltunk részesei a struktúráknak, hogy ne tudjuk kívülállóként szemlélni a folyamatokat, viszont oly mértékben igen, hogy sokszor értetlenül és dühösen álljunk bizonyos történések előtt. Ebből a helyzetből adódóan, hogy sokszor a saját bőrünkön is érzékeljük a program bizonyos hibáit – a program szakértői közötti széthúzást, a terepen dolgozók bizonytalanságát, és, hogy sokszor félreértelmezik a program céljait, illetve a települések vezetőinek elutasító magatartását – meg szeretttük volna érteni azok okait.

Különböző módszerekkel vizsgáltuk a program belső működését és hatásait. A három hónap alatt 21 interjút készítettünk, ezeket a következőképpen szegmentáltuk: megkülönböztettük a budapesti szakértői team szintjét, a helyi dolgozókét, illetve a befogadó települések vezetőit. Jelen tanulmányunkban a program érintettjeiről nem esik szó, hiszen a program felépítését, struktúráját szeretnénk vizsgálni. Munkánk során folyamatosan írtunk terepnaplót is. Mindezek az anyagok adták kutatásunk alapját, a program elméleti hátterének megértéséhez feldolgozott szakirodalmakkal kiegészülve.

A következőkben bemutatjuk a szécsényi programban tapasztaltakat. Az első részben a tervezett fejlesztő programok természetét mutatjuk be Norman Long elméletén keresztül, illetve ez alapján ismertetjük a Gyerekesély Program kialakulását, a másodikban egy konkrét, általunk megfigyelt, konfliktusos eseten keresztül tárunk fel különböző problémákat, végül pedig a levont következtetések alapján elemezzük interjúinkat.

¹ William Foote Whyte: Utcasarki társadalom 1999.

A tervezett fejlesztés Norman Long elgondolásai alapján

Norman Long *Development sociology* című művében kritikákat fogalmaz meg a tervezett fejlesztési programokkal kapcsolatban. Long meglátásai alapján vizsgáljuk a későbbiekben az MTA Szécsényi Gyerekesély Programot.

Célunk Long elméletének elemzése kapcsán, a segítség tágabb kontextusban való megértése. Az elmélet a beavatkozó segítség megfelelő formáját tárgyalja, Long azt fejti ki elméletében, hogy milyen módon válhat a segítség valóban segítséggé a célcsoport számára és milyen módon nem marad csak egy a beavatkozó által elgondolt helyes út.

Long két nagy fejlesztés-elméletet különböztet meg. A modernizációs elméletet, amely egy progresszív haladást jelent egy jobb, modernebb társadalom felé, és a marxista, neomarxista, politikai-gazdasági orientált elméletet, amelyet ő egy fejlesztő és kizsákmányoló beavatkozásként definiál. Úgy látja, hogy mind a két elméletnek a középpontjában a társadalmi változtatások állnak, melyek egy fejlesztés során csak mikroszinten működhetnek.

Könyvében Long megfogalmazza, hogy a nyolcvanas évek végéig a fejlesztés három egymást követő fázisból áll: irányvonal, melynek során a fejlesztők meghatározzák a beavatkozás irányát, céljait, a kivitelezés, amikor azokat megvalósítják a gyakorlatban, és a következmények melynek során a beavatkozás hatásait vizsgálják. Ekkor ismerik fel, hogy valójában ezek nem elkülöníthető folyamatok, a következmény nem feltétlenül magának a beavatkozásnak a következménye, az irányvonalnak pedig igazodnia kell a beavatkozáshoz. Tehát ezek a folyamatok egymás mellett futnak. Long meglátása szerint a folyamat középpontjában az egyedi eset megismerése kell, hogy álljon, nem pedig egy előre eltervezett irányvonal, mely akaratlanul is már egy meglévő megoldást használ fel, ami teljesen más körülmények között ért el sikereket. Tehát a lokalításra való koncentrációt hangsúlyozza.

A Long által ideálisnak tartott megközelítés az aktor-orientált szemléletmód, mely a fejlesztés összes szereplőjének érdekeit és értékeit figyelembe veszi. Azt az általános kritikát fogalmazza meg a fejlesztő programokkal szemben, hogy a beavatkozó saját tudását akarja ráerőltetni a célcsoportra, ehelyett meg kell ismerni a helyi sajátosságokat, az ott élő emberek sajátos tudását, és alkalmazkodni az igényeikhez. A beavatkozók nem veszik figyelembe a lokális struktúrákat, a fejlesztendő célcsoport tagjainak eltérő szerep meghatározásait, holott ennek segítségével lehet értelmezni azokat a társadalmi harcokat, melyben a fejlesztés aktorai részt vesznek. Így a beavatkozások elmozdulást idéznek elő a

meghatározó szerepekben és erőviszonyokban, és ahelyett, hogy felszámolnák a társadalmi harcokat, még inkább erősítik azokat.

Az aktor-orientált módszer ezzel szemben előzetesen felméri a helyi igényeket és a fejlesztés összes szereplőjének érdekeit, nem csak a célcsoport reakcióit figyelembe véve, tudván, hogy mindenki eltérően reagálhat a beavatkozásra. Mivel az összes reakció figyelembe vétele még Long szerint is kivitelezhetetlen, folyamatos értékelésre van szükség a beavatkozás során, és az ilyenkor megfogalmazott kudarcok nem a fejlesztés végét kell, hogy jelentsék, hanem az újrafelkezdést. Majd az alapos megismerés után lehet egyetlen általános elméletet kialakítani az összes szereplő igényeit és szociális hátterét figyelembe véve.

Láthattuk, hogy Long elgondolásai alapján milyen egy ideális tervezett fejlesztés. Az MTA GYEP esetében, bár vannak előre meghatározott irányvonalak, mégis céljának tartja, hogy ezeket a helyi igényeknek megfelelően alkalmazza. A következőkben azt ismertetjük, hogy az MTA fejlesztési programja hogyan épült fel a kezdetektől, és hogyan működött a gyakorlatban.²

A Gyerekszegénység Elleni Program kialakulása és bemutatása

A Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program 2006 márciusában készült el kormányzati felkérésre. A cél egy generáció végigkísérése volt 2007 és 2032 között, ez alapján jött létre a „Legyen Jobb a Gyermekeknek” Nemzeti Stratégia, melyet az Országgyűlés 2007. május 31-én egyhangúan elfogadott. A program megvalósítása érdekében elindult a „Szécsényi Alkalmazási Kísérlet”, ami a Nógrád megyei Szécsény kistérségben a stratégia komplex alkalmazását jelenti tizenhárom településen. Az érintett településeken közel húszezer ember él, ebből négyezren tizennyolc éven aluliak. „Nincs ugyan az ország lakosságának 10 százalékát kitevő 33 leghátrányosabb helyzetű kistérsége között, de fejlettségi sorrendben a 35. legrosszabb helyzetű.”³ A kistérség legjelentősebb problémái közé tartozik a munkanélküliség, az alacsony iskolai végzettség és a feketemunka, melyek miatt 2005-ben ez a térség a leghátrányosabbak közé tartozott. „A munkanélküliségi ráta (15,2 százalék) közel kétszerese az országosnak (7,9 százalék). A

² Norman Long: Development sociology Routledge, 2001.

³ http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=489&Itemid=22
Rövid helyzetkép a Szécsényi Kistérségről Letöltés ideje: 2011.11.11.

foglalkoztatottság szintje 2002-2008 között 3 százalékkal emelkedett, így 2008-ban (48,2 százalék) 8,5 százalékkal maradt el az országos rátától (56,7 százalék)². Sokat elmond a munkalehetőségek hiányáról az is, hogy 2008-ban a gyerekes családok harmadában (34,1 százalék) egyáltalán nem volt foglalkoztatott; ez a 2007-es országos arálynak (14,4 százalék) több mint kétszerese.”⁴ Jelentős a romák aránya és a szegregáció, erre is kíván megoldást nyújtani a SZGYEP. A szécsényi program finanszírozását 2008 novembere és 2010 között a Norvég Alap biztosította, kiegészítve a TÁMOP-os pályázatokkal.⁵

A program céljait tekintve, hasonlóan más korai fejlesztési programokhoz, hosszú távra szól. A GYEP esetében ez egy generáció végigkísérését és életminőségének javítását jelenti.

A GYEP három átfogó országos célt tűzött ki maga elé:

Az első cél, „hogy jelentősen, a jelenlegi töredékére csökkenjen a gyermekek és családjainak szegénységi aránya, és ezzel egyidejűleg közeledjenek egymáshoz a gyermekek továbbtanulási esélyei, életkilátásai.”

A második országos cél, hogy „szűnjenek meg a kirekesztés, szegregálás, és mélyszegénység szélsőséges formái, csökkenjenek az életesélyeket romboló devianciák előfordulása.”

A harmadik pedig, hogy „alapvetően alakuljon át azon intézmények és szolgáltatások működés módja és szemlélete, amelyek ma hozzájárulnak a szegénység és a kirekesztés újratermelődéséhez.”⁶

A program komplexitásra törekszik. Ez azt jelenti, hogy egy ilyen volumenű fejlesztési programnál fontos, hogy a részterületei igazodjanak egymáshoz. A SZGYEP különböző szakterületei élén egy-egy szakértő áll, akik folyamatosan együtt működnek egymással. A program komplex törekvéseiről, és arról, hogy pontosan mit értenek ezalatt, a harmadik fejezetben adunk majd átfogó képet.

Ezeket a célokat tűzték ki a 2006-ban elindult modellkísérletben is, melyeket a helyi igényekhez igazítva próbáltak megvalósítani a Nógrád megyei Szécsény Kistérségben. A GYEP céljai feloszthatóak fejlesztési területekre. A következőkben minden területen végigvesszük az egyes elemek eszközeit és eredményességét.

⁴ U.O.

⁵ www.gyerekesely.hu Legyen Jobb a Gyerekeknek! Szécsényi Gyerekesély Program Bp 2010 MTA Gyermekszegénység Elleni Program

⁶ Gyerekek Szécsényben Gyerekesély füzetek 4. Bass László, Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Ferge Zsuzsa, Simon Mihály, Velki Róbert old.: 79-85

Az első ilyen terület a kora gyermekkori képességgondozás, a szülői szerepek megerősítése. Ezt Biztos Kezdet gyerekházak kialakításával, egy angol modellre támaszkodva kívánták elérni. Gyerekházak majdnem minden településen működtek, helyi munkatársak alkalmazásával. A Gyerekházak célja a hátrányos helyzetben lévő gyermekek szocializációjának olyan módon történő megerősítése, hogy természetessé váljanak számukra a középosztálybeli elvárások normái, melyek az oktatási intézmények alapjait képezik.

A második az oktatási terület, itt a cél az iskolai hiányzások és a bukások arányának csökkentése. Erre alakították ki az iskolai koordinátori hálózatot, a mestertanárok bevonását és a tanórán kívüli foglalkozásokat, melyek az erre a célra kialakított tanodákban zajlottak.

A harmadik terület a családi, lakhatási és közösségi feltételek javítása. Ezt életmód-tanácsadással, egy állandó szociális munkás biztosításával és közösségi terek, bázisok létrehozásával kívánták elérni. *„A program komplexitásához hozzátartozik a lakás és környezet, legalább annyira, hogy a család lakhatása valamennyire biztonságos legyen és, hogy a gyerekek társadalmilag elfogadható szintű lakásban és környezetben nőjenek fel. Ebbe a minimálprogramba beletartozna a hatékony „adósságkezelés”, lakások renoválása, és konformitása, a telepek megszüntetése, vagy átalakítása, utcák építése stb. Sajnos ilyen célokra sokáig nem volt forrás, a norvég pályázatban sem volt lehetőség a lakáshelyzet javításának tervezésére.”*⁷ Tehát a program nem az egy kiragadott területen való segítségnyújtást preferálja, hanem a mindennapi élet minden szegmensét átfogja, például összekapcsolja a lakhatást a munkahellyel.

A negyedik terület a szülők foglalkoztatásának elősegítése. Erre jött létre a Szociális Szövetkezet, mely célja a munkahelyteremtés volt, de működése az anyagi források szűkössége miatt nehézkes. A munkaerő-piaci tanácsadás szintén célja a Gyerekesély Programnak, de megvalósítására idő és anyagi forrás nem jutott.

Az ötödik terület az információs társadalom kiterjesztése, IT pontok létrehozása, digitális írástudás tanfolyam indítása, mely a program talán egyik legsikeresebbnek mondható eleme. IT pontok minden településen alakultak és sok helybéli szerzett bizonyítványt számítógépes ismereteiről. Ezek a teleházak térítésmentes szolgáltatásokat is nyújtanak, digitális írástudás képzéseket szerveznek és tartanak, segítséget nyújtanak álláskeresésben, e-learning képzéseket, és a gyerekeknek nyári képzéseket tartanak.

⁷ Gyerekek Szécsényben Gyerekesély füzetek 4. Bass László, Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Ferge Zsuzsa, Simon Mihály, Velki Róbert old.: 94

Az utolsó ilyen terület az egészségügyi terület, ami szintén fontos a legtöbb fejlesztési programnál és a GYEP tervezésekor is fontos szerepet játszott, de átfogó szűréseket végül nem tudtak megvalósítani.⁸

A Gyermekszegénység Elleni Program meghatározza azokat az eszközöket, amelyek segítségével el akarja érni a kitűzött célokat, ugyanakkor igyekszik szabadon kezelni az előre meghatározott eszközöket, mert lényegesnek tartja, hogy a kistérség igényeihez alkalmazkodva változni tudjanak. *„Igyekszünk az eszközök tárházát szélesíteni, a módszereket tudatosan változtatni.”*⁹ Erről a harmadik fejezetben részletesen beszélünk.

A program rendkívül önkritikus értékeléséből kiderül, hogy a terep többféle nehézséggel szembesítette a tervezőket a megvalósítás során. A program elfogadott menetrendje az ismeretek, tudások átadása helyi dolgozóknak, majd a terep elhagyása. A terep elhagyásának ideje és feltételei azonban nincsenek meghatározva.

A munka során derült fény sok megoldandó problémára, melyekkel a tervezők nem számoltak. *„Az előre eltervezett nagy projektek és az ezek megvalósulását akadályozó, de csak újonnan észrevett és mégis kezelendő problémák közötti feszültség többnyire úgy dőlt el eddig, hogy a helyiek és a saját kontónkra felvállaltuk az új kihívást. Biztos, hogy a végtelenségig ez a gyakorlat nem folytatható – túl sok a baj. De még nem tudjuk, hogyan kell ezeket a helyzeteket másként megoldani”*

Ilyen, menet közben felmerült probléma volt többek között a helyi beágyazottság problémája is.

*„A legnagyobb nehézséget talán mégis az okozza, hogy nem sikerült a program minden elemét jól beágyazni a helyi közösségbe, és nem sikerült feloldani a helyi érdekek és a program elvontabb, valóban nemes, de a mindennapi élettől távoli céljai közti ellentmondást. Ismételjük, az adminisztratív, felülről diktált vagy épp szankcionált változtatásokat nem tartjuk célravezetőnek. Az így gerjedő konfliktusok a program egészét ellehetetlenítik, az új szemlélet elutasítását váltják ki, a valódi célt pedig nem érik el.”*¹⁰

⁸ Gyerekek Szécsényben Gyerekesély füzetek 4. Bass László, Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Ferge Zsuzsa, Simon Mihály, Velki Róbert old.: 77.-85.)

⁹ Gyerekek Szécsényben Gyerekesély füzetek 4. Bass László, Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Ferge Zsuzsa, Simon Mihály, Velki Róbert old.: 107

¹⁰ Gyerekek Szécsényben Gyerekesély füzetek 4. Bass László, Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Ferge Zsuzsa, Simon Mihály, Velki Róbert old.: 106-108.

Tehát a GYEP rugalmasan akar alkalmazkodni a helyben felmerülő problémákhoz, az előre meghatározott eszközöket kívánja helyben úgy használni, hogy azok a helyi érdekeket szolgálják.

Mivel a fejlesztő programoknál általában, és így a GYEP felépítésében is az egyik legmeghatározóbb elem a komplexitás, így fontosnak tartjuk meghatározni, hogy mi mit értünk a következőkben a komplexitás fogalma alatt. Ehhez David Byrne definícióját hívjuk segítségül. Ezen definíció szerint a komplexitás: *„a kis dolgok hogyan idéznek elő nagy különbségeket, miközben nagyszámú tényező van egyszerre működésben”*¹¹

¹¹ David Byrne Complexity Theory and Social Sciences 1998 old.: 18

A gyakorlati megvalósítás problémái egy konkrét eseten keresztül

Ebben a fejezetben bemutatjuk Maricsukot, a települést, ahol három hónapos munkánkat végeztük. Ezután felelevenítünk egy, terepmunkánk során velünk megtörtént esetet, majd az ez által felvetett kérdéseket megkíséreljük megválaszolni.

Maricsuk¹²

Maricsuk lakossága 880 fő, etnikai összetételében 40%-ot tesz ki a cigányság¹³. A településen a program 2009 januárjában jelent meg először, ekkor még csak helyzet- és szükségletfelmérést végezve. Ezt követően márciusban kezdődött el a település szegregátumának közösségi programja.¹⁴

A Maricsukon lévő Alvég utcai¹⁵ cigánysoron nyolc család él, 2010-ben ötvennyolc főből negyven gyerek, a felnőttek közül pedig senki sem rendelkezik bejelentett munkaviszonnyal. A munka kezdetén a program felmérte az utcában lévő házak állapotát. A hét házból öt szocpol támogatásból épült fel, volt köztük olyan, amely statikailag életveszélyesnek számított, illetve egyik házban sem volt víz.

Az itt élők életkörülményei tehát messze alulmaradnak a falu átlagához képest. A program tervezésekor az életkörülmények javításán túl cél volt természetesen az Alvég utcaiak nem csak térbeli, de társadalmi integrációja is. A cél elérésére a program felvett egy szociális munkást, a későbbi „Bázis” vezetőjét, aki a mélyszegénységben élő – főleg Alvég utcai – családokkal végzett egyéni esetkezelést. A szakértők és a szociális munkás elkezdtek felmérni a rászorulóknak tárgyi szükségleteit, s igyekeztek reagálni azokra egy szakmailag kidolgozott koncepcióval. Így került sor az Alvég utcaiak személyes iratainak pótlására, ruhaadományok meghatározott módon történő kiosztására, valamint a lakhatási feltételek javítására.

A szakértők felmérték, hogy az egyéni esetkezelésen túl közösségi szociális munkára is szükség van a településen. Ehhez helyiséget béreltek az önkormányzattól, ez lett az úgynevezett „Bázis”, mely közösségi házként működött. Itt kapott irodát a program helyben foglalkoztatott szociális munkása, helyet kapott az IT-pont, és itt lakott a

¹² A település neve fiktív név

¹³ Az adatok a település honlapjáról származnak

¹⁴ Kecskés Éva: Közösségi szociális munka egy hátrányos helyzetű kistelepülésen, Háló, 2010

¹⁵ Az utca neve fiktív név

programhoz 2010 tavaszán csatlakozó első önkéntes is. A program szociális munkása délelőtt a családokat látogatta, délután pedig a később cserélődő önkéntesek és az iskolai koordinátor segítségével a gyerekeknek tartott fejlesztő foglalkozást vagy korrepetálást. A foglalkozásokon résztvevő gyerekek nagy része az Alvég utcaiak közül került ki, az integráció így ekkor még nem, vagy csak kevésbé tudott megvalósulni, de az építkezés elkezdődött. Kiepült az a bizalom a családok és gyerekeik részéről, ami lehetővé tette, hogy a gyerekek szívesen jöjjenek a foglalkozásokra, szüleik pedig magától értetődően vegyék igénybe a szociális munkás nyújtotta segítséget.

Eközben a program a lakhatási feltételek javításával is foglalkozott, ennek keretein belül folyt a lakókkal közösen szervezett utcatakarítás az Alvég utcában, a rovar és rágcsálóirtás, illetve a CKÖ által biztosított eszközökkel a házak kimeszelése, amit a lakók saját maguk végeztek el. Emellett a GYEP megegyezést kötött az önkormányzattal illetve a helyi vízszolgáltatóval, hogy az minden Alvég utcai házba bevezeti a vizet, melyhez a lakók maguk ásták ki a vízelvezető árkokat.

A munka tehát szinte zavartalanul folyt, a helyi ellátórendszer néhol visszafogott, néhol erőteljes ellenállása ellenére. A település vezetése ugyanis zokon vette a budapesti szakértői team hirtelen és intenzív megjelenését Maricsukon, amely néhány tevékenységével a település eddigi struktúráját kérdőjelezte meg. Ennek a konfliktusnak a következményeiről még lesz szó a fejezetben.

2010 végére a faluban működött IT-pont, gyerekház – melynek működtetését időközben az önkormányzat egy TÁMOP-os pályázat segítségével átvállalta –, közösségi ház, dolgozott az iskolai koordinátor. Az IT-pont az információs társadalom fejlesztésére irányuló szolgáltatás, ahol internethasználatra tanítják a település lakóit. A gyerekház az angol Sure Start (Biztos Kezdet) szellemiségével dolgozik, itt óvodáskor előtt lévő gyerekeket várnak az édesanyjukkal együtt, hogy a gyermek készségeinek tudatos fejlesztésében segítséget nyújtsanak. Mindkettő megtalálható a program által érintett települések szinte mindegyikén, ahogy az iskolai koordinátorok is, akiknek feladata mindenhol az, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek iskolai beilleszkedésében segítséget nyújtsanak.

2011 elején azonban nemcsak Maricsukon, de az egész kistérségben leállni kényszerült a munka. A helyi dolgozók Norvég Alapból finanszírozott munkabére és az útiköltségükre szánt összeg elakadt, ez szinte mindegyiküknek komoly megélhetési nehézséget okozott, és lehetetlenné tette, hogy feladataikat ellássák. A kistérségben lévő szinte összes szolgáltatás szünetelt ekkor. Ez az időszak két hónapig tartott, ami alatt az

addig felépített bizalmi kapcsolat és elért eredmények majdhogynem semmivé lettek. A szolgáltatások 2011 márciusában kezdtek a térségbe visszaszivárogni, ekkor szinte az egész építkezést újra kellett kezdeni. Ekkor kapcsolódtunk be mi önkéntesként a település munkájába.

Februárban költöztünk le a kistérségbe, hogy kifejezetten a maricsuki munkához csatlakozzunk, ahol már több önkéntes próbálta settlement módszerrel segíteni a közösségi munkát.¹⁶

2010-ben az első önkéntes a Bázison, tehát a munka konkrét helyszínén élt, így mindig elérhető volt a kliensek számára. Mi magunk három hónapot töltöttünk a térségben, azonban a Bázis épülete még megérkezünk előtt életveszélyessé vált a mellette lévő homokfal leomlása miatt, így nem tudtuk a helyiséget használni. Egy Maricsuk melletti településen kaptunk szállást.

Korábban már megismerkedtünk a program néhány munkatársával, érdeklődőként részt vettünk néhány foglalkozáson, ki szerettük volna próbálni magunkat egy új helyzetben, ezért döntöttünk úgy, hogy mi leszünk, akik folytatják a programban már megszokott önkéntes munkát. A szerep, amelybe ilyen módon kerültünk, már egy viszonylag kialakult kerettel rendelkezett. A szakértők állásfoglalása az, hogy az önkéntes mellett mindig legyen helyi dolgozó, aki tanácsaival segíti és koordinálja az önkéntes munkáját, aki emellett folyamatos kapcsolatban van a szakértőkkel is.

„Amikor önkéntesek voltak, akkor meg pláne azt gondoltam, hogy ez fontos, mert akkor meg ugye mindig kell helyi szakember, aki segít az önkénteseknek.”- fogalmazott interjúink során az egyik szakértő. Az a helyzet, ahogyan mi a programba kerültünk februárban, ezt nem tette lehetővé, hiszen akkor még tartott a szolgáltatások kényszerű leállása, így kezdetben csupán a program egyik saját kutatásában segédkeztünk.

A helyzetet nehezítette a Bázis használhatatlanná válása, ami miatt, mikor a helyi dolgozók újra munkába álltak, a programnak új helyet kellett keresnie a foglalkozások lebonyolítására. Ekkor merült fel az ötlet, hogy az iskolával együttműködve, annak épületében, a napközi ideje alatt tartsák meg a foglalkozásokat. Az iskola igazgatónője egy termet bocsátott a rendelkezésükre hétköznapi délutánonként kettőtől négyig, mi már itt kezdtük meg a munkát a helyi dolgozók segítségével. Ebben az időszakban a településen

¹⁶ Az első settlementet, a Toynbee-Hall-t S. Barnett alapította 1884-ben, London egyik külvárosában. Ezen mozgalom alapja az volt, hogy „a magasabb társadalmi körökhöz tartozó ifjúságot a munkásnegyedben rövidebb-hosszabb ideig tartó letelepülés révén a munkássággal közvetlen kapcsolatba kell hozni.” Tehát úgy próbáljanak segítséget nyújtani, hogy ismerjék a segítendő helyzetét azáltal, hogy maguk is részeseivé válnak (Hilscher Rezső: A settlement-mozgalom)

folyó munka nagyjából ezekre a délutánonként megtartott foglalkozásokra korlátozódott, amelyek során vagy kézműves-fejlesztő, vagy pedig tanulási segítséget nyújtó programokat csináltunk a helyi dolgozókkal.

A Bázis bezárása, a finanszírozás elakadása és a két hónapos kényszerű leállás jelentősen megnehezítette azt, hogy a helyi dolgozók az addig megszokott munkájukat végezzék, a Bázisvezető a családokkal végzett munkát, az iskolai koordinátor a gyerekek felzárkóztatását. Számunkra, külső szemlélők számára úgy tűnt, sokszor feszültség is van a szereplők között.

Április 28.

Az előzőekben megismerkedtünk a GYEP program felépítésével, és bemutattuk azt a kontextust, amiben értelmezhető a mi tevékenységünk. Ebben a fejezetben egy kritikus eseten keresztül mutatjuk be a program működését egy válságos időszakban. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy melyek azok a tervezési problémák, amik a gyakorlatban felmerülnek, ám amelyekre a program kulcsdokumentumai nem térnek ki.

Egy konkrét helyzetet elemzünk, melyet először az április 28-ai terepnaplónk segítségével rekonstruálunk. A konfliktushelyzetet és a benne önkéntesként elfoglalt szerepünket akkor, ott, nem tudtunk értelmezni.

Az eset középpontjában két Alvég utcai család gyerekeinek a konfliktusa áll, mely az egyik délutáni foglalkozás alatt csúcsosodott ki. A történet további szereplője G, aki egy, a program által foglalkoztatott szociálpedagógus. Ő 2011 januárjában került a szociális team-be, közvetlenül a szolgáltatások leállása előtt. Április 28-án csak egyikünk – az aznapi naplóbejegyzés írója – ment a településre a gyerekfoglalkozásra. Az iskolai koordinátor és a Bázis vezetőjének távolmaradása miatt kettesben tartotta azt G.-vel.

„Ma csak én voltam a faluban. Az iskolai koordinátor nem jött el a foglalkozásra, ezért ketten voltunk G.-vel.

Arra mentem be az iskolába, hogy Tóth Rita sír a folyosón, és mindenki kiabál. Megkérdeztem, hogy mi a baj, azt mondta, hogy ő ötöst kapott egy dolgozatra, a többiek pedig egyest, és ezért megverték, többek közt Gina, Szabina, Anna, Réka, és Rebeka. Elkezdtük a foglalkozást, de a lányok folytatták Rita piszkálását. Iszonyatos dolgokat vágtak a fejéhez, és végig rugdosták, ütögették, pedig ott volt G. is. Olyanokat mondtak neki, hogy „apádnak a börtönbe a helye..., ti is kapjátok a szociálist, aztán hogy nézel ki,

milyen olajos a sinter ruhája..., milyen tetves és rühes..., az apja pedig csak iszik...” Aztán hozzá vágta az uzsonnából egy kis darabot és azt mondták neki: „itt van ez, éhes kutya” Többször is mondták, hogy Ritának nem esznek minden nap, mert az apja iszik, ezzel cikizték.

Aztán a foglalkozást be kellett szüntetni, mert nem bírtunk a gyerekekkel. Mondtam G.-nek, hogy Ritát haza kell kísérenünk, mert nincs itt már egy testvére sem, és meg fogják verni hazafelé. G. nem volt túl lelkes, de végül is együtt elindultunk az Alvég utca felé a többi gyerekkel együtt, akik egész úton dobálták Ritát, és mivel én mellé és mögé próbáltam állni, hogy megvédjem, így engem is, mert „vele vagyok”.

G. az Alvég utcába már be sem jött, csak én kísértem be a gyerekeket, közben Szabinának bátyjától próbáltam segítséget kérni, hogy állítsa le a testvéreit. Szabina, mikor egyre közelebb értünk a házhoz, abbahagyta a kövel dobálást, holott ő volt a „főnök”, aki kitalált mindent. Elkezdte szabályozni a többieket, megütötte, aki dobálta Ritát, és kérlelt, hogy ne szóljak a szüleinek. Rita meg a húga hazaszaladtak, Szabina pedig engem megelőzve rohant be a szüleikhez, hogy elmesélje, ő ugyan megpróbálta leállítani a testvéreit, de azok bántották Ritát és rosszak voltak.

Farkas Lajos, Szabinának apja telefonálni akart Gy.-nek (a Bázis vezetője), úgyhogy kiüvöltött az utca végére G.-nek, hogy jöjjön be az utcába és adja oda a telefonját, hogy beszélhessen a Gy.-vel.

Ezalatt az utca végén kitört a balhé, hallottam az üvöltözést, és láttuk, ahogy a két család, Farkas és Tóth szülők egymásnak esnek.

Farkas Móni, Szabinának anyja szólt, hogy lassan el kéne hagynunk a falut, mert mindenki szerint mi vagyunk a hibásak, mert mi hoztuk haza a gyerekeket. Ezt cigányul, kiabálva beszéltek meg, Móni fordított nekünk.

G. azt tanácsolta, hogy fussunk el.

Lajosnál volt még G. telefonja, közben leért hozzánk Tóth Ferenc, Rita apja, akitől mindenki nagyon fél a faluban, és kiabálni kezdett velünk, amiért a gyereket megverték. Hiába mondtam, hogy nekünk ehhez nincs közünk, és mi csak a délutáni foglalkozást tartjuk. A Farkas család elénk állt és elkergették, megrugdosták Tóth Ferencet, aki részegen elindult az iskolába.”

Ez tehát az április 28-ai események leírása, amelyek számunkra alapvető kérdéseket vetettek fel. Elsőként az tűnhet fel, hogy egy olyan helyzetben történt az eset, amikor mindössze két fő vitte a foglalkozást, egyikük önkéntes szerepben. Miért csak ketten voltak jelen, ha a település szociális csapata három főből áll az önkénteseken kívül?

Nem értettük továbbá, hogy miért bántják egymást a gyerekek egy, a program által tervezett és egyik munkatársa által tartott foglalkozáson, és miért nem akadályozta ezt meg a szociálpedagógus? Később pedig miért nem akarta a szociális szakember hazakísérni a kislányt? Nem értettük, hogy a szülőkkal való konfrontáció során hogyan kerülhetett az önkéntes abba a szerepbe, hogy neki kell felelősséget vállalnia olyan történések kapcsán, melyek egy, a program által tartott foglalkozáson történtek? G. pedig miért nem akar belépni az Alvég utcába, azon kliensek közé, akikkel maga is foglalkozik? És végül, miért mi, az önkéntesek beszélünk először a szakértőknek arról, hogy az egyik foglalkozáson problémák merültek fel?

Ezek a kérdések merültek tehát fel bennünk az eset kapcsán. A következőkben bemutatnánk egy olyan alkalmat, amely segített megválaszolni e kérdéseket. Pár nappal később, május 2-án a szakmai koordinátor tartott a település szociális csapatával, illetve a mi részvételünkkel egy megbeszélést. Ezt szeretnénk a következőkben a team-jegyzőkönyv alapján rekonstruálni, megkísérelve közben megválaszolni a fenti kérdéseket.

Május 2.

A szociális team a Bázis fénykorában heti rendszerességgel összeült a szociális szakmai koordinátor vezetésével. Ez a hagyomány a mi februári érkezésünkkel szünetelt a szolgáltatások kényszerű leállása miatt. Május 2-án szinte éppen három hónapja dolgoztunk a kistérségben, ekkor került sor az első szociális team-re. Még egy ilyen team-en vettünk részt, majd május közepén véget ért a mi szécsényi jelenlétünk.

Az április 28-ai esetet követő két napon a program záró konferenciát tartott a kistérség központjában. Ekkor találkoztunk a szakmai koordinátorral, akinek elmeséltük a fenti esetet, válaszolva neki a bennünk ezzel kapcsolatban felmerült dilemmákat is. Felháborodását és megdöbbenését fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a szociálpedagógus nem ment be az Alvég utcába, és ezen a ponton jutott arra, hogy a több hónapos kihagyás után újra össze kell hívnia a team-et, amelyre minket is, a szociális csapat tagjaiként, elvárt.

Mindenekelőtt szükséges bemutatunk a szakmai koordinátor programban betöltött szerepét. Interjúink csoportosítása során őt a szakértőkhöz soroltuk, minthogy ő is részt vesz a budapesti team-eken. Saját értelmezésében azonban a helyi dolgozók közé is tartozik, mint olyan valaki, aki a szociális csapat mindennapjait koordinálja, s így inkább befolyik a mindennapi problémamegoldás részleteibe, mint a szociális szakértő, ám

jobban kívül marad, mint a Bázis vezetője. A gyerekfoglalkozásokon nem vesz részt, ám szakmai tanácsaival segíti a munkát, illetve egyfajta programszervezői feladatot is ellát, valamint térben is közelebb van a helyi dolgozókhoz, mint a szakértői team tagjai.

A május 2-ai megbeszélést, mint szakmai koordinátor vezette, s ennek megfelelően ő készítette el a megbeszélés jegyzőkönyvét is. Ez egy két oldalas dokumentum, amihez hasonlóak rendszeresen készültek egy-egy ilyen megbeszélés után. Ahogy azt látni fogjuk, a szakmai koordinátor olyan módon építette fel a jegyzőkönyvet, hogy az tartalmaz egyrészt konkrét párbeszédet, másrészt a team-en felmerült, általános problémákat. Az alábbiakban ezt a team-naplót négy részben ismertetjük és elemezzük, abból a szempontból, hogy számunkra milyen módon világította meg az előző fejezetben leírt konfliktus hátterét. Megkíséréljük tehát megválaszolni az előzőekben feltett kérdéseket a team eseményei alapján, a könnyebb megértés eléréséhez és a konkrét események mögött megbúvó folyamatok feltárásához pedig néhány helyen szükségképp interjúinkból idézünk.

A szakmai koordinátor a team-naplót a következőképpen kezdi:

Megbeszélés

2011. május 02.

Téma: Maricsuk

Jelen vannak:

Bázis vezetője

Iskolai koordinátor

Közösségi szociális munkás (egy másik településről)

Szociális munkás (egy másik településről)

3 fő Önkéntes

Szakmai koordinátor

Hiányzik: G. szociálpedagógus, aki 4 órában délelőtt dolgozik, ezért nem tudott részt venni a közös munkában.

Szakmai koordinátor: A megbeszélés célja: A team működésének áttekintése- a problémák megbeszélése-, közös stratégia kialakítása az elkövetkezendő 2 hónap időtartamra.

A jelen lévő önkéntesek a team tagjai. A bevonásuk a munkafolyamatokba, a közös információcsere, a feladatokra történő rákészülés közös ügye az együtt dolgozóknak.

A Bázis vezetőjének feladata a munka koordinálása, a team működtetése, a feladatok teljesítése.

A team-en részt vett tehát a program itt dolgozó szociális munkása, aki egyben az egykori Bázis vezetője. Az ő feladata tulajdonképpen egyben tartani a szociális team-et, koordinálni a Bázison történő eseményeket, minden történést neki kell jóváhagynia. A program egykori, menetrendszerű működése alatt délelőtt az Alvég utcai családoknál végzett egyéni esetkezelést, délután pedig a Bázison vezette a közösségi foglalkozást. A mi jelenlétünk idején is hasonlóan működött, azzal a különbséggel, hogy a délutáni foglalkozások koordinálása, lévén azok az iskolában történtek, már nem tudott kizárólag az ő hatásköre lenni.

Jelen volt rajta kívül az iskolai koordinátor. Az ő feladata - többek között - az, hogy minden reggel nyolc óra előtt végigjárja az Alvég utcai családokat, és megpróbálja a még otthon lévő gyerekeket elvinni az iskolába. Ezen kívül az iskolában egyfajta közvetítő szerepet lát el a „problémás” családok és az iskola vezetősége között, illetve külön foglalkozik az ezt megkívánó gyerekekkel. Időnként helyettesítő tanárként is használják, habár ez nem lenne feladata. Ezen kívül a délutáni foglalkozásokon és a Bázis vezetőjének segítőként a családokkal végzett munkában is besegít. Ez kettős szerepet eredményez, ami azt jelenti, hogy munkáját egyszerre tartja sajátjának a szociális és a közoktatási terület, ami a gyakorlatban annyit tesz, hogy a szociális szakértő és a közoktatási szakértő is ugyanannyira felelősségének érzi e település iskolai koordinátorának munkáját, aki tehát így „két tűz közé” kerül.

Az állandó alapsapat tagja még G, a fiatal szociálpedagógus, aki, amint azt a szakmai koordinátor leírja, nem tudott részt venni – többek közt – az ő apropójából összehívott team-en. Jelen volt ezen kívül a szintén a program által, egy másik településen foglalkoztatott közösségi szociális munkás és tanodavezető, illetve egy másik, vele dolgozó szociális munkás, akik Maricsuk szociális csapatának segítségére voltak időről időre. A team-en részt vettünk még mi, az önkéntesek. A szakmai koordinátor ezek után így folytatja a team-naplót:

Problémák:

Iskolai hiányzások száma növekedett. (Ma reggel a gyermekek fele otthon maradt az iskolából, és ez sajnos rendszeresen előfordul.) Az iskolai koordinátornak az a munkája

teljesen megszűnt, amikor reggelente kiment az Alvég utcába az iskola megkezdése előtt, és végig ment a családoknál, az iskolába járás sokkal rendszeresebb volt. Ma is 9. 20-kor érkezett ki az utcába, addigra már a Bázis vezetőjével lelátogattuk a családokat. Ha a munkánkban prioritás a gyermekek iskolába járásának a támogatása, akkor ez megengedhetetlen.

Iskolai koordinátor: Lassan bünbaknak érzem magam. Nem engeded, hogy végig mondjam, amit akarok.

Szakmai koordinátor: Többször kerestelek, egyszer sem voltál ott. Nem tudom, hogy akkor miért ne legyek ideges? Ma is a fél utca gyereke otthon van.

Tehát kiderül, az iskolai koordinátor korábban minden reggel bevitte a gyerekeket az iskolába, ami azonban az utóbbi időben elmaradt. A fenti dialógus alkalmával egy felelősségre vonás történt, amely alkalommal az iskolai koordinátor kitért a válasz elől.

Mint az fentebb említettük, a település iskolai koordinátora egyszerre tagja a szociális és a közoktatásért felelős stábnak. A két terület minden esetben evidensen összemosódik, ezen a településen viszont a helyzet még speciálisabb abból a szempontból, hogy a Bázison és azon kívül történő közös munka során a két terület elválaszthatatlanná válik egymástól. Ezért többek érdeke, hogy az iskolai koordinátor jól működjön mindkét szerepében, ő azonban „mint a síkos szappan, hol ki ugrott, hol meg be, ha az oktatási szakértővel beszélt, akkor biztos éppen valami szociális dolgot csinált, és fordítva.” – mondja a program egyik szakértője.

Láthatjuk tehát, hogy a szakértő külön kezeli a két területet, annak ellenére, hogy a program különböző szektorainak együttműködése a komplexitás egyik értelmezési formája, ami jelenti a szakértők közti együttműködést is, ezzel szemben minden szakértő csupán a saját szakterületéért felel, és az ezen a területen alá tartozó helyi dolgozók munkáját koordinálja. Az iskolai koordinátor így meg tudja tenni, hogy vagy ide, vagy oda tartozzon felelősséggel, tehát úgy tűnik, a helyi működésben a komplexitás szét tud válni egyetlen személyen belül is, hiszen erre lehetőséget ad a program struktúrája. Az iskolai koordinátor viselkedése tehát ebben a helyzetben teljesen racionális, hiszen ebben a pozíciójában megteheti, hogy kibújjon a felelősség alól.

Felmerül azonban a kérdés, vajon miért lehetséges az, hogy a két érintett szakértőnek, a közoktatásért, illetve a szociális területért felelős személyeknek nem kell szükségszerűen együtt működniük? Ha a két szakértő közötti együttműködés megvalósulna, az iskolai koordinátornak nem lenne lehetősége a felelősség alól való

kibújásra, ezt azonban a program ellentétes elvei is erősítik. Egyrészt, a program leírásában a komplex segítségnyújtást preferálja, amely egy viszonylag merev struktúrát igényel, melyben a különböző területek meghatározott viszonyban állnak egymással, egymásra épülve, közösen dolgozva egyazon cél érdekében. Másrészt a különböző területek képviselőinek rugalmasnak kell lenniük, akciókutatásról lévén szó, amely mindig a helyi igényekre ad valamilyen adekvát választ. Emellett minden terület szakértőjének és megvalósítójának elkötelezettnek kell lennie a program céljainak teljesítésében a saját területén, ami eredményezhet egyfajta szabadelvűséget, amelyben „mindenki megy a saját feje után”. Egyrészt tehát nagyon kell koordinálni, másrészt a teljes rugalmasságot kell szem előtt tartani, amely egy strukturális ellentmondás a programban. Azt, hogy maguk a szakértők milyen okoknak tulajdonítják ezt a strukturális eltérést, hogyan élik meg azt, a következő fejezetben bontjuk majd ki részletesen.

Ilyen módon beláttuk, hogy az április 28-ai eset során miért nem tudta a helyi dolgozó, hogyan viselkedjen a szituációban. Nehezítette ezt az is, hogy a szociális csapat egy része aznap elmaradt a foglalkozásról – megértettük azt is, ez előfordulhat, ha az ember munkája során nem feltétlenül tartozik elszámolással feletteseinek –, így G egyedül maradt az esettel, amelyet az önkéntesre hárított. Ezért jöhetett létre az a szituáció, hogy az önkéntes, mint a program arca, felelősségre vonható személlyé vált a konfliktusban.

A team-en ezután egy új, megbeszélendő probléma került terítékre.

Családok állapota: Rosszabb, mint amikor megkezdtek a munkát az Alvég utcában. (Emlékezzünk arra vissza, hogy közös rendrakások, mosás rendszeresen, belső lakókörnyezet tisztaságának a javulása, kevesebb italozás, filléres vásárok, az ügyeik intézése, stb.)

Prioritás a családokkal végzett közösségi munka? Ha igen, akkor újra kell építeni.

Így nem lehet tovább.

Említettük, hogy a település szociális stábjának helyzete ebben az időszakban instabillá vált, a két hónapos leállás, majd a Bázis kényszerű elhagyása miatt, a szakmai koordinátor pedig a munka hatékony újjászervezését hiányolja. Azonban a helyi dolgozók ehhez szükséges lelkesedése sérült a több hónapig tartó leállás során. „Akkor, amikor az ember picit érzi, hogy elvesző félben van a munkahelye, és ebben a helyzetben - most teljesen magamra és a családomra gondolok -, tudja a mindennapjait megélni, akkor nem biztos, hogy arra gondolok, hogy szeretnék előrelépni a szociális szakma különböző bugyraiban, és haladni felfelé a lépcsőfokokon.” – mondta a Bázis vezetője, mikor az

ebben az időszakban megélt személyes élményeiről kérdeztük. A helyi dolgozók tehát a program alkalmazottjaiként is az anyagi biztonságukat féltő emberek maradtak, ez pedig a szakmai elköteleződés rovására vált, holott a program „rugalmassága” a személyes szakmai fejlődési igényre épített. A szerepek pontos definiálásának hiányát kompenzálni hivatott szakmai ambíciót itt rombolják a nem várt körülmények, hogy a finanszírozás bizonytalan, illetve a szolgáltatások leállása miatt a szakmai építkezés leállni kényszerült.

Ebben a keretben értelmezhetőnek gondoljuk azt is, miért húzódozott G attól, hogy hazakísérje a kislányt, s később miért nem akart bemenni az Alvég utcába. Úgy véltük, arról van szó, hogy a helyi dolgozók az alapján mérik fel a befektetendő munka mennyiségét, hogy mi az, amit „megéri” megoldaniuk, és melyik az a helyzet, amibe már „kényelmetlen” lenne beavatkozni.

A szakmai koordinátor ezután új napirendi pontra tért rá.

Szakmaközi kapcsolatok rendszere: Nem lehet, hogy mindig áthárítjuk a felelősséget.

Ezt azért nem lehet megcsinálni, azt azért nem lehet megcsinálni. Nem érdekel. Nincsen Internet. Át kell menni a Gyerekházba, és ott kell dolgozni addig. Beszélni kell az intézmények vezetőivel. Nem lehet mindig a szakértőkre, és rám várni. Vannak dolgok, amiket önállóan is el kell tudni, intézni. Meg sem akarom hallani, hogy nem történt meg az egyeztetés a napközis nevelőkkel. Nem is tudom, hogy hányszor beszéltük meg! Döntés született abban is, hogy heti 2 napot maradjunk bent az iskolában (Mikor lent volt a programvezető-helyettes is, akkor beszéltünk erről. Egyeztetni kell az igazgatónővel.)

Munkaszervezés: Team akkor van, ha szólunk arról, hogy ki dolgozik a héten, ki nem dolgozik. El kell készíteni a beosztást, be kell osztani a munkát. Sokan vagytok Maricsukon. Három állandó ember van, 2 fő besegít egy napon, és még van három önkéntesünk is. Egy hadsereg! Szakképzet, és ütőképes!

Más: Nem elfogadható, hogy valamit megbeszélünk, és úgy teszünk utána, mintha nem történt volna semmi! Akkor nincsen értelme beszélgetnünk!

Ne felejtsük el, hogy a team része a gyerekház is. Őket is meg kell hívni a következő megbeszélésre.

Az sem elfogadható, hogy félünk kimenni a családokhoz. Javaslom, hogy a következő héten erről beszéljünk, amikor mindenki itt lesz, G. is.

Elnézést kérek, hogy feszült vagyok, de állandósultak a problémák, és topogunk az állóvízben. Nem elfogadható, hogy már csak két hónapig fogunk dolgozni! De nem mindegy, hogy mit hagyunk magunk után, ha tényleg el kell hagynunk a települést.

Fontos, hogy egy héttel előbb tudjuk azt, hogy mi várható a következő héten az iskolában. Nem lehet, hogy fussunk az események után. Tessék egyeztetni!

Bázisvezető: *Az a tapasztalat, hogy nem szívesen veszik, hogy mi volt a megegyezés. Addig, amíg nem lesz áram, addig nem tudunk mosni sem.*

Szakmai koordinátor: *Szakmaközit nem lehet tovább halasztani- szükséges összehívni! Eddig arra vártunk, hogy legyen másik bázis, most, hogy legyen villany, nem várhatunk tovább.*

A szakmaközi együttműködés a helyi ellátórendszerrel való munkakapcsolatot jelenti. Ezen a településen a leállás előtt rendszeresek voltak a közös esetmegbeszélések egy-egy fontos ügy kapcsán. A szakmai koordinátor most mégis az iskolával való együttműködést hiányolja, melyre a Bázis vezetője azzal felel, hogy „nem szívesen veszik, hogy mi volt a megegyezés”. Vizsgáljuk meg tehát, hogy mi volt ennek az együttműködésnek a története a településen.

„Ugye az egész szociálisban van egy ősbűn, amit mi követtünk el, bár ha nem követjük el, szerintem akkor se sokkal jobb a helyzet. Hogy mi készítettünk egy ilyen helyzetképet a szécsényi kistérség szociális ellátásáról, és ezt a helyi szociálisok nem tudták a helyén kezelni. Csak és kizárólag, nem hogy kritikaként, hanem... Hát nem is tudom miként fogták föl. Na, most innentől kezdve ez a terület nem úgy fejlődött, ahogy kellett volna, tehát itt sokkal szorosabb együttműködésnek kéne lenni a helyiekkel, de nem tud lenni.” – meséli a program egyik vezetője. Egy olyan esetről van szó, amikor a program vezetői kiadtak egy dokumentumot, melyben a Maricsukon lévő szolgáltatásokat ismertették, arról írtak, hogy „hogyan nem éri el például a nagyon rossz helyzetben lévő, szegregátumban élő cigányokat a semmilyen szolgáltatás”(részlet az egyik szakértővel készített interjúnkból). A helyi ellátórendszer tagjai ezt a következőképpen értékelték: „... ami feljegyzésben nagyon le lett húzva mind az orvos, mind az ápolónő, mind az önkormányzat, szóval mindenki, aki település szinten kapcsolatban van vagy volt ezzel a problémakörrel. És nem lett megkérdezve a másik fél, csak az egyik oldal lett megkérdezve, és nem adott lehetőséget védekezésre a másik félnek, hanem lehúzta a rolót és azt mondta, hogy ez rossz. Ez nagy probléma volt akkor és nagy feszültséget okozott.” – idézte fel a polgármester.

Bár az értékelő dokumentumot a szakértők írták, a helyi dolgozóknak kellett később a település vezetésével dűlőre jutni a mindennapi gyakorlat során. A program így indult

tehát a faluban, ebből a helyzetből kellett felépíteni egy szakmai együttműködésen alapuló, bizalmi kapcsolatot.

Mikor tehát a program, illetve a lakhatási és közösségi program megvalósítására felvett szociális munkás – a későbbi Bázis vezetője – megkezdte a konkrét munkafolyamatot a településen, már egy elutasító légkörben volt kénytelen kezdeni. A későbbi együttműködésre a polgármester így emlékszik vissza: „A helyi dolgokat, a helyi viszonyrendszereket mi ismerjük jól. Nem biztos, hogy ha valaki idejön fönről, idejön messziről, az nem biztos, hogy jól ismeri, és jól látja, és jól gondolja el a helyi dolgokat. Lehet, hogy ez az elgondolás, és ez a program, az elképzelés nagyon jó, amit kitaláltak, de mindent a helyi dolgokhoz kell adaptálni.”

A polgármester a program előre elgondolt irányelveit nem tartja elég rugalmasnak a helyi igényekhez való igazodás során. Emellett a programot a szakértőkkel azonosítja, hiába végzik a gyakorlati munkát a helyi dolgozók, az óvoda vezetője pedig a következőket mondta ezzel kapcsolatban: „Én itt élek, én itt maradok, ti felújítotok, utána ti elmentek és a feszültséget meg nekünk kell lebonyolítani. És ezt nem tartottam helyesnek”

Úgy tűnik tehát, hogy a helyi ellátórendszer ellenállását a program munkatársainak nem, vagy csak részben sikerült leküzdeni.

Látjuk, hogy a település vezetősége szemben áll a programmal és annak dolgozóival. Ők ugyanis olyan emberekkel kezdtek foglalkozni, akiket addig a falu elhanyagolt, ezzel egyrészt felhívták a figyelmet a helyi ellátórendszer szakmai hiányosságaira, másrészt felborították azt a lokális hierarchiát, amelyet a település vezetése és lakói jóval korábban állítottak fel. Nemcsak az Alvég utca és a falu közt okozott ez konfliktust, hanem ezen az egy utcán belül is. A gyerekek április 28-án azért haragudtak meg Ritára, mert az ötöst kapott, ők pedig nem. Hogyan lehet, hogy az, akinek az apja köztudottan iszik, és akit mindenki „tetvesnek és rühesnek” tart, jobb jegyet kap, mint ők?

A településen élők és a helyi vezetők tehát azzal vádolják a pesti szakértői team-et, hogy ők nem hogy az Alvég utcaiaknak, de még Tóth Ferencnek is hajlandóak voltak segíteni, aki egyértelműen a település hierarchiájának legalján foglal helyet.

Ez a történet alátámasztja a Long által elgondolt aktor orientált módszert, amely nemcsak a cél csoport érdekeit tartja szem előtt, hanem feltérképezi a fejlesztésben érintett összes szereplőt és a köztük lévő erőviszonyokat, hogy később így tudja felszámolni azokat. Ehelyett - ahogy Long is írja az ilyen beavatkozások várható hatásának elemzésekor – még inkább erősítették a meglévő társadalmi harcokat.

Ilyen módon tehát megérthetjük, miért félt a helyi dolgozó április 28-án bemenni az Alvég utcába, miért félt a saját klienseitől. A program segíteni akaró partner helyett sokszor ellenségként jelenik meg az érintettek szemében is, hiszen az életükbe, a személyes terükbe avatkozik be.

Az április 28-ai események középpontjában a helyi dolgozók munkavégzésének nehézségei álltak. Az eset mögött megbúvó konfliktusok szerteágazóak, ugyanúgy léteznek helyi dolgozó és érintett, helyi dolgozó és szakértő, illetve helyi dolgozó és a település vezetősége közt. Úgy tűnik, interjúalanyaink három különböző szintjén - pesti szakértők, helyi dolgozók, és a település vezetése – minden érintett máshogy értelmezi a program kereteit. Ez lehet a gyakorlati megvalósítás nehézségeinek magja.

A következő fejezet célja, hogy interjúinkból rekonstruáljuk, ki, hogyan értelmez meghatározott kategóriákat, és ez milyen eredményre vezet.

Az eddig felmerült problémák a program különböző szintjein dolgozó munkatársak értelmezésében

Az MTA GYEP, miután megalkotta szakértői gárdáját, kiválasztotta és felmérte azon települések szükségleteit, melyeken működni szeretne, elkezdte foglalkoztatni a kistérségben dolgozó munkatársakat. Két különálló csoportként kezeljük a Budapestről dolgozó szakembereket és az általuk felvett helyi szakembereket. Az előző fejezetben leírtak alapján azt feltételezzük, hogy a két csoport programértelmezései különböznek. A program által elképzelt folyamat során a pesti szakértői team átadja tudását, szemléletét a helyi szakemberek számára, akik így fokozatosan át tudják venni a szakértők funkcióját is. Ami a szakértők szemléletének, a program elméleti alapjának képviselését jelenti a településeken, az eszközök önálló kialakítása, alkalmazása mellett. A tanulási folyamat közben a helyi szakemberek megvalósítják a terepen a szakértők által elképzeltet. Vagyis a program maga is két elkülönülő csoportként kezeli a szakértői team tagjait és a terepen dolgozó szakembereket. Ezt a folyamatot a következőképpen írják le az MTA GYEP munkatársai a 4. gyerekesély füzetben:

„A stratégia összetett jellege számos szakterület képviselőinek együttműködését, szakemberek egész csoportját követeli meg. A szécsényi kísérlet kivételes helyzetből indult: a programról korábban szinte senki nem hallott a kistérségben, nem volt sem jogi, sem bármilyen intézményi háttere. A program megismertetését, a helyi érdeklődés felkeltését, az együttműködés kialakítását a MTA Gyerekprogram Iroda munkatársai, illetve az iroda felkérésére közreműködést vállaló szakemberek kezdték meg. Mintegy négy hónapig tartott a „bevezető” szakasz. Ezt követően egyre több helyi szakember kapcsolódott be a munkába. 2007-től megalakult a Szécsényi Gyerekesély Iroda, amely – a helyi szakemberekkel, civilekkel együttműködve – fokozatosan átveszi a pesti szakértői team szerepét.”¹⁷

Emellett a két csoport mellett a helyi vezetők csoportját is vizsgáljuk. Hiszen annak a folyamatnak, melyet az előzőekben tárgyaltunk, fontos eleme az, hogy a helyi vezetők mennyiben tudják magukévá tenni az irányelveket, és a települést befogadóvá tenni a szakértők által a helyi szakembereknek átadott gondolkodásmód és célok felé.

„A kísérlet kezdetekor találnunk kellett egy kistérséget, amely vállalja a programot. Mindenütt elkezdhető a program, ahol ezt a közösség akarja, és ahol a feltételeket sikerül megteremteni a kezdéshez. A legfontosabb mozgató ok a gyermekek helyzetét javítani kívánó közös szándék.”¹⁸

A Gyermekszegénység Program a következőképpen képzei el ennek a három csoportnak az együttműködését:

„a relatíve önálló szakmai programokat összekapcsolják a szakemberek között több módon megvalósuló együttműködési formák, valamint a helyi szakemberek és a helyi civil társadalom együttműködést biztosító, a fejlesztések alapjául szolgáló kistérségi gyerekbizottságok.”¹⁹

Tehát a tanulmány címében szereplő megnevezésekkel a következőképpen lehet leírni ezt a folyamatot: az „alkotó” megalkotja a fejlesztés elméleti folyamatát, az irányelvet a „megvalósító” átviszi azt a gyakorlatba, végül a „befogadó”, a helyszín lakói és vezetői elfogadják és konstruktívan részt vesznek a fejlesztés folyamatában. Ebben a fejezetben a három hónapos jelenlétünk során készült interjúk alapján azt szeretnénk megmutatni, hogy az MTA Gyermekszegénység Program szécsényi alkalmazási kísérlete

¹⁷ Bass László, Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Ferge Zsuzsa, Simon Mihály, Velki Róbert: Gyerekek Szécsényben

¹⁸ Kistérségi alkalmazási kísérlet

¹⁹ (u.o)

Az MTA GYEP működésének rövid áttekintése (www.gyerekesely.hu)

hogyan valósította meg ezt a folyamatot. Sikerült-e az MTA kutató csoportjának átadnia a szemléletét és elképzeléseit mind a fejlesztés megvalósítóinak, mind a befogadó települések vezetőinek.

Három csoporttal készítettünk interjúkat, a szécsényi program szakértőivel, a terepen dolgozó szociális munkásokkal és a települések vezetőivel. Az „alkotót” az MTA szakértői, a „megvalósítót” a terepen dolgozó szociális munkások, és a „befogadót” a települések vezetői alkotják. A következőkben azt mutatjuk be, hogy melyik csoport miként értelmezi a programot. Külön-külön szeretnénk megmutatni, hogy a szakértői team, a terepen dolgozók és a települések vezetői miként viszonyulnak a program céljaihoz, a program szervezeti felépítéséhez, a preferált és kerülendő eszközökhöz és a programban meglévő problémákhoz.

Az alkotó: A szakértői team

Amikor az MTA kutatócsoportja 2005-ben úgy döntött, hogy kutatásaikat a gyakorlatba kívánják tovább folytatni, akkor alakult meg a szécsényi alkalmazási kísérlet szakértői team-e. A szakértői team az MTA GYEP kutatócsoportjából és a különböző szakterületek egy-egy hozzáértőjéből áll. A szakértői team tagjai a következők: információs társadalom és szövetkezetfejlesztő szakértő, programigazgató, szociális szakértő, közoktatási szakértő, képzési, közösségépítő szakértő, „Biztos kezdet” szakértő. A szakértői team, a szécsényi program koordinátora és a szakmai koordinátor részvételével rendszeres teameket tart a folyamatos együttműködés érdekében. Vagyis a program által megfogalmazott komplexitás, az, hogy a program különböző szegmensei folyamatosan együtt tudjanak működni, első körben a különböző szakterületek szakértőinek együttműködésével valósul meg. Az MTA GYEP honlapján a következőképpen van definiálva az a szükséglet, amely indokolja a szakértők folyamatos jelenlétét a kistérségben:

„A kistérségi komplex programok további lényeges eleme a hosszú, egymásra épülő folyamatok sora és ezzel párhuzamosan a helyi viszonyok, a szemléletmód változása. Ehhez megfelelően felkészült szakemberek kellenek, akik gyakran nem találhatók meg a szegény térségekben. Az alapszolgáltatásokon és kötelező önkormányzati feladatokon túli szolgáltatások iránti szükséglet (pl. gyerekházak, iskolai koordinátorok, tanodák, szakmaközi műhelyek, közösségfejlesztők stb.) számos külső helyi szakértő

folyamatos jelenlétét igényli. Ez a szakember szükséglet erre irányuló program és támogatás nélkül nem kielégíthető.”

Kutatásunk során hét szakértővel készítettünk interjút. A program vezetőjével, a programvezető-helyettestel, az egyik vezető kutatóval, a szociális szakértővel, a közoktatási szakértővel, a program információs társadalom és szövetkezetfejlesztő szakértőjével, illetve a „Biztos kezdet” szakértővel. A velük készített interjúk alapján fogjuk most bemutatni azt, hogy a szakértők miként értelmezik a programot a fent bemutatott szempontok szerint. Ahol indokolt, kitérünk a program sikereinek, kudarcainak, valamint a többi dolgozójának tulajdonított feladatok értelmezésére is.

A program célja

Arra a kérdésünkre, hogy mi a program célja, a szakértők nagy vonalakban ugyanazt a választ adták. A legnagyobb jelentőséget a szolgáltatások javításának és az azokhoz való egyenlő hozzáférésnek tulajdonították. A szakértők meglátása szerint a legfontosabb, hogy a gyerekeket, családokat érintő szolgáltatások úgy működjenek, hogy azok valóban növeljék a gyerekek esélyeit arra, hogy élhetőbbek legyenek körülményeik, mint szüleiknek. A következőkben azt fogjuk látni, hogy a szakértők hogyan fogalmazták meg ezt a célt az interjúk során.

„de igazából, ami a konkrét beavatkozások céljai, azok alapvetően szerintem két irányúak. Az egyik a szolgáltatás-hiánynak a megszüntetése, nem csak olyan értelemben, hogy a létező szolgáltatások kapacitáshiányosak, hanem egyszerűen hiányoznak, nem teljes a történet,, a másik pedig a szemlélet, tehát, hogy valahogy úgy alakítani a szemléletet, ami már fogadó késszé tesz, egyrészt ezekre a szolgáltatásokra, másrészt a prioritásokat kicsit átrendezi a települési meg a kistérségi döntéshozásban....mit akarunk elérni hosszútávon; hogy ez egy élhető kistérség legyen, ahol ott maradnak az emberek, vagy mindenkinek legyen esélye oda menni, ahova akar....Tehát nem arra, hogy ami ott történik, az mindegy, csak a gyerekeknek legyen egy olyan bizonyítványa, hogy azzal bárhova el tudjanak menni. Szerintem ez a kettő volt, a szemlélet meg a szolgáltatások. Mindkettőben benne van, hogy valahogy együttműködéseket kell generálni az ott élők közt, ami iszonyúan nem volt.”

(programvezető – helyettes)

„Hát nem tudom, javítani kell az emberek hozzáférését a különböző transzferekhez, eleve az egész szociális támogató rendszert olyanná kell tenni, hogy nem tudom, a szegénységben élő gyerekek helyzete jobb legyen.”

(kutató)

„Tehát, hogy senkit nem lehet kirekeszteni a fogyasztásából, tehát ez a definíció. A piacnak meg a definíciója, hogy kirekesztés van. Ebből számomra az következik, hogy piaci modellben közjóságot előállítani, tehát pl. óvodát iskolát, egészségügyet, csupa olyan dolgot, amit ez a gyerekprogram csinál, az fából vaskarika.”

(szakértő)

A program felépítése

A program által előre megtervezett felépítésből és a szakértők által az előzőekben elmondottakból látható, hogy a megfogalmazott cél elérhetetlen anélkül, hogy a kistérségben élők szemlélete megváltozna, anélkül hogy nyitottak lennének és fontosnak tartanának egy ilyen típusú változást. Ha a terepen dolgozók rosszul értelmezik ezeket a célokat és nem tudnak azonosulni velük, akkor a helyiek felé sem tudják megfelelően közvetíteni és képviselni azokat. Emellett ahhoz, hogy a település lakói, vezetői felé közvetíteni lehessen bármit is, szükséges, hogy az egy befogadó közeg legyen, vagy azzá kell tenni, hiszen nem lehet úgy változtatni egy település struktúráján, ha az nem nyitott rá. A program által előre megtervezett felépítés ennek a folyamatnak a megvalósulását szolgálja. A szakértők látják, hogy ez a folyamat nem kifogástanul valósult meg, emellett teljesen különbözőképpen képzelik el saját szerepüket a kistérségben dolgozókéhoz képest. Máshogy értelmezik azt, hogy a program „hierarchiájában” hol helyezkednek el a terepen dolgozókhoz képest.

„Ugye az egyik nagy dilemmája a programnak az az, hogy a rózsadombi szociológus elmegy a cigánytelepre, és megmondja, hogy hogyan kell élni. Ez az A változat, a B változat pedig az, hogy a cigánytelepen dolgozik egy helyi szociális munkás, aki azt látja, hogy a vizet, hogy kellene bevezetni. Na most ez mindig egy marha nagy feszültség, mert ami a Rózsadombról vagy a felhőgyárból látszik, azt soha nem lehet egy az

egyben átvinni az adott valóságba, amit az adott valóság érzel, az meg nem mindig igazán jó. Tehát a kettőt csak valamilyen dinamikus egységben lehet megcsinálni. Ez végig problémája volt a programnak”

(kutató)

Tehát a szakértő elmondja, hogy a „rózsadombi szociológus” (szakértői team) és a „cigánytelep” (a program érintettjei) közti szakadék áthidalására szükség van a helyi szociális munkásra, aki érti is, illetve ki is tudja egészíteni a „rózsadombi szociológus” gondolatait úgy, hogy az a valóságban működhessen. Ugyanakkor a helyi szociális munkásnak is szüksége van a rózsadombi szociológus gondolataira, hogy ne csak a megoldandó problémákat lássa, hanem a „segítésnek” legyenek távlati céljai is. Ezt a folyamatot nevezi a szakértő dinamikus egységnek, elmondja, hogy e nélkül az egység nélkül a program hatásos működése kérdéses. Ugyanakkor a program egy problémájaként írja le ennek az egységnek a megvalósítását.

„És szerintem senki nem akarta eljátszani a bazári majmot meg a főnököt, dacára annak, hogy szakmai főnököknek tekintettek minket, ez magától értetődően így is van, de nem ez volt a lejárásnak sosem a lényege. Hanem a jobbítás, a változtatás, ha kell, az ötletelés, az ötletadás, ha kell, a tovább lendítés, meg mit tudom én.”

(szakértő)

A szakértő úgy gondolja, hogy bár elvben van hierarchia közte és a terepen dolgozók között, szerinte a szakértők funkciója az ötletadás, jobbítás, változtatás. Vagyis az, hogy javítgassák azt, amit a helyi dolgozó az ő ötleteikből „megalkotott”.

„Hát egy kicsit annyiban mást, hogy akkor én képeztem őket, meg megpróbáltam a fejükbe rakni azt a gondolatot, ami az enyémben volt. Azt gondolom, hogy többé-kevésbé átment, hogy valami átment, kinek a fejébe több, kinek kevesebb.”

(szakértő)

Az utóbb idézett szakértő a helyi dolgozók szerepét a saját kezének meghosszabbításaként értelmezi. Azt gondolja, hogy ahhoz, hogy a terepen dolgozók jól tudjanak működni, arra van szükség, hogy ugyanaz a gondolat legyen az ő fejükben, mint ami a sajátjában van.

„Figyelj, én nyilvánvalóan sokkal nagyobb tudású vagyok, és sokkal képzetesebb vagyok, és sokkal többet tudok a világról. Ezt nem is lehet... Egyrészt a neveltetésem a képzettségem, a budapestiségem, a világlátottságom, az ízéim. És az ember csak akkor ön-azonos, hogyha ezt vissza tudja nekik adni, ők viszont cserébe el tudják mondani azt, ami viszont őket érinti. Én erre mindig nagyon odafigyeltem, hogy igazán úgy éljék meg, hogy legalább ugyanannyi érdekeset tudok meg tőlük, mint amennyi érdekeset ők megtudnak tőlem. Valószínűleg ebben tényleg ez a nagyon - nagyon magas szintű értelmiség és a helyi szakadék.”

(szakértő)

A szakértő a terepen dolgozókkal való kapcsolatát egy kölcsönös „segítésként” értelmezi. Ő átadja nekik a világlátottságát, a tudását, viszont cserébe a terepen dolgozók abban tudnak neki segíteni, hogy bevonják a terep életébe, vázolják neki az ottani viszonyokat, a mindennapi élet helyi tapasztalatait.

A programban megjelenő problémák

A szakértők a program legnagyobb problémájaként általában a kommunikációt nevezték meg, ez az a dolog, amely folyamatosan megjelent a velük készített interjúink során, mint a program hatékony működésének gátja. A kommunikációt nehézkesnek látják mind egymás között, mind a helyi dolgozók és a települések felé is. Az egymás közötti kommunikációt személyiségükből adódóan, különbözőségükből fakadóan látják problémásnak. A helyi dolgozókkal való nehézkes kommunikáció okának leginkább azt nevezték meg, hogy a terepen dolgozók nem tudják megítélni, hogy mi az, ami fontos információ és tudatni kell a szakértőkkel, és mik azok a dolgok, melyeket helyben, a terepen tartott teameken, egymás között kellene megoldani. Inkább a jelentéktelen dolgokkal fordulnak feléjük, melyeket ők Pestről nem tudnak megoldani, a kulcskérdéseket pedig elhallgatják, mert nem látják a jelentőségüket. A tereppel való kommunikáció tehát az értelmezésük szerint a teljesen különböző szemléletmódból, és abból fakad, hogy más jelentősége van egy szakértő számára a településen lezajló folyamatoknak, mint egy ott élő, a településen dolgozó vezető számára.

„Igen, igen, de nem kommunikáció hiánynak nevezném, hanem konkrétan nem szeretjük egymást annyira, hogy akarjunk együtt dolgozni. Egyszerűen a szakértők között vannak olyan árkok, amiket semmilyen strukturális változtatással nem lehet meglépni.”
(szakértő)

A szakértői team egy másik tagja, így fogalmazott:

„Mondjuk úgy, hogy valószínűleg ez úgy van, hogy a másik oldal nyilván tök máshogy látja, mint én, azt fogja mondani, hogy velem nem lehet együtt működni.....Hát nyilván sokan. És azoknak is igazuk van, mert mondjuk, hogy én valószínűleg csökönyös vagyok. Van egy elképzelésem, amit én jónak gondolok, tehát én nem tudok, hiába mondja nekem azt valaki, hogy legyen a lányoknak munkaköri leírása, legyen munkaidő, meg izé, meg bizé. Én nem fogom tudni ezt rendesen betartani, mert nem tudok vele azonosulni.”
(szakértő)

Az először idézett szakértő determinálva látja a szakértők közötti kommunikáció problémáját, nem gondolja, hogy bármilyen strukturális változással javítani lehetne az együttműködésen. A második idézetből az láthatjuk, hogy amivel az idézett szakértő nem tud azonosulni, azt nem is tudja megvalósítani, vagy abban kompromisszumot kötni.

„Tehát ha valaki úgy érzi, hogy nem tudja, hogy kihez forduljon én inkább sokszor azt éreztem, hogy feleslegesen fordultak oda. Tehát vannak ügyek, amiket saját magától el lehet dönteni. Én inkább úgy éreztem, hogy minden piszlicsáré ügyel oda fordultak, lehet-e ebből a pohárból nem gyerekházasnak inni? Ez szakértői kommunikációs probléma? Vagy ezt ott leül az az öt ember, aki ott dolgozik és ezt megbeszéli egymás között. A hűtőből megette egy tanodás gyerek a gyerekházas palacsintát. Na most ezt este a szakértőnek kell tudni? „
(szakmai koordinátor)

„egyik oldalról az a baj, hogy túl sok a beleszólás, másik oldalról, hogy túl nagy a magukra hagyás, tehát hogy pl. mikor kiderül, hogy ki kell költözni a bázisról, mert életveszélyes, és ez történik egy szerdai napon, akkor azt a döntést, hogy hétfőtől megpróbálunk az iskolában beszélni, és a napköziben működtetjük tovább a dolgot, ezt helyileg kell meghozni. Hogy miért nem hozzák meg és miért az a kérdés, hogy akkor most

mi lesz a mosógéppel? Ez nagyon nehéz ez a magára hagyás, itt szakemberekről van szó...

(programvezető-helyettes)

A szakmai koordinátor azt a kritikát fogalmazza meg, hogy a terepen dolgozók azokban a kérdésekben is a szakértők tanácsát kérték ki, amelyekben ott helyben, a helyi szociális teamnek kellett volna döntenie. Nem tudtak megegyezni, ezért nem tudták meghozni a probléma megoldására vonatkozó döntést. A programvezető-helyettes a szakértők felelősségét is megfogalmazza, de ő is azt gondolja, hogy a terepen dolgozók a fontos szakmai kérdésekben nem tudnak dönteni, azonban a jelentéktelen döntéseknek túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítanak.

„ Állandóan küzdöttünk azzal a dologgal, hogy jaj, csak szeressenek minket és holnap is beengedjenek. Hát nekem voltak konfliktusaim, konkrétan egy településről kitiltottak. Tehát a program koordinátornak kellett utána kimennie és elmagyaráznia, hogy talán ilyet nem lehet csinálni. Tehát ez a polgármester azt mondta, hogy én ide a lábamat többet be ne tegyem. Mert, hogy kitudódott, hogy én azt mondtam, ott egyébként mindenki előtt, hogy 20 gyereknek nem lehet fenntartani egy felső tagozatot, mert ez nem egy, ez semmi.”

(szakértő)

A szakértő itt a saját céljait látja, vagyis azt tartja szem előtt, hogy a gyerek számára mi hozná a legnagyobb hasznát, míg a település polgármestere számára az iskola a gyerekeknek szóló megfelelő szolgáltatáson kívül még millió más aspektust is jelent (munkahely, presztízs stb.). Mindkét fél a saját kontextusában látja az „igazságot”. A program által elgondolt működési struktúrában a helyi szociális munkás az, aki ezt a távolságot közelebb tudja hozni egymáshoz, „hidat” tud képezni a két meglátás között, hogy ki tudjon alakulni az egyik előző szakértő által megfogalmazott „dinamikus egység.”

Preferált és kerülendő eszközök

Egy kísérleti program esetében nehéz előre meghatározni a preferált és kerülendő eszközöket, vagy ha meg is vannak határozva, nehéz ezeknél az előre meghatározott eszközöknél maradni. Hiszen egy ilyen programnak folyamatosan alkalmazkodnia kell a terepen lévő körülményekhez, és az eszközöket a terephez képest kell meghatározni. A

Gyerekesély program honlapján az, hogy miért a „program” kifejezést használják maguk megnevezésére, és miért nem a projektjelleg, a helyi adottságokhoz való folyamatos alkalmazkodással indokolják:

„Program-, nem pedig projektjellegű: a szokásos projektkorlátoktól (rövid időtartam, menet közbeni változtatás nehézsége, komplexitás hiánya) mentesen, viszonylag rugalmasan alakítja tevékenységeit, folyamatosan igazodva és reagálva a helyi társadalom változó igényeire”²⁰

A szakértők elmondták, hogy az eszközök a program menete során folyamatosan változtak, hiszen nekik mindig az adott körülményekre kellett választ adniuk. Az eszközökben való megegyezés ugyanakkor nehézséget okozott a szakértői teamben, hiszen az ellentmondás, miszerint nincsenek előre meghatározott eszközök, ellenben nehéz a szakterületek közötti együttműködés, magától értetődően konfliktusokat generál a menet közben kialakuló eszközök meghatározásánál.

*„Voltak óriási viták abból, hogy ahogy ment előre az idő ez alatt az 5 év alatt, és egyre inkább látszott, hogy szegényebbek az emberek a programnak ellenére, de hát ez maga egy rossz mondat, hogy akkor legyen mit tudom én, étkeztetés. Na, ez például egy nagyon megosztó kérdés a szakértők között is. Én azt gondolom, hogy nem. Tehát azon a szinten, amit mi tudnánk csinálni, ilyen ad hoc jelleggel, az úgy nem működik, de egy-egy faluban közösség fejlesztés részeként vagy mellett persze igen, csak ahhoz, nagyon-nagyon az egész közösséget össze kell rántani, és az persze, és a szécsényi gyerekprogramnak mindig ez volt a baja, hogy mindig humánerőforrás problémái voltak. „
(szakértő)*

A szakértőkkel készített interjúkból láthattuk, hogy a szakértők közötti kommunikáció problémás, az információ megreked egy-egy szakterületen, sok esetben a szándék sincs meg a kommunikációra. Azt is megvizsgáltuk, hogy hiába látják a különböző szakterületek szakértői egyazon dologban a program egészének célját, az eszközöket és a helyiekkel való kapcsolatot máshogy képzelik el. Tehát a szakértők folyamatos kommunikációja nem valósul meg, a különböző szakterületek együttműködése

²⁰

www.gyerekesely.hu (A Szécsényi gyerekesély program)

nehézkés mely együttműködés a program által megfogalmazott komplexitáshoz elengedhetetlen.

A megvalósító: A terepen dolgozó „szociálisok”

A program „megvalósítói” a terepen dolgozó szociális munkások, a szécsényi kistérségben vagy annak környékén élnek. A szécsényi alkalmazási kísérlet 2007-ben kezdte meg nagyobb mértékben foglalkoztatni a helyi munkatársakat, amikor ehhez segítségül tudták hívni a munkaerő-piaci alapos támogatást, amely a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásának elősegítésére, a nyílt munkaerőpiacra való visszavezetésük érdekében, valamint az állapotukból adódó foglalkoztatási hátrányok leküzdésére adható, a foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatás. 2007 júniusában húszan kezdtek el a munkaerő-piaci program keretében a Szécsényi Gyerekesély Programnak dolgozni. Ebből adódóan a program foglalkoztatási gyakorlata is egyfajta „segítség” lett a kistérségben élő munkanélküliek számára. Tehát tulajdonképpen hasonló helyzetben vannak, mint a kistérség más lakói. A program tehát a terepen dolgozóknak úgy segített, hogy munkalehetőséget kínált nekik. Sokan diplomás, a szociális területen már tapasztalatot szerzett emberek, ám vannak olyanok is, akik a programmal léptek be a munkaerő piacra, olyanok is, akik nem rendelkeznek szakmai képesítéssel. A kistérségben dolgozók további képzéseken vettek részt a program szervezésében, hogy a terepen azt a szemléletet képviseljék, amelyet a program szakértői fontosnak tartanak, illetve, hogy az eltérő szakmai ismereteket kiegyenlítsék. A szécsényi kistérségben kilenc településen dolgoztak a program helyi közreműködői. Mi három település dolgozóival készítettünk interjúkat. Az egyiken az iskolai koordinátorral és a szociális munkással, illetve a gyerekház dolgozóival, akik egyike korábban a program szociális gondozójaként dolgozott. Egy másik településen az ottani tanoda vezetőjével, a harmadikon pedig a település gyerekházának vezetőjével interjúztunk. Ezen hét interjú alapján fogjuk most megvizsgálni, hogy a kistérségben dolgozók miként értelmezik a programot.

A program célja

A szakértőknél láttuk, hogy program legfontosabb céljának a szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférést, és az azok bővítését tekintik. A helyi dolgozók sokszor nem a szakértők által elgondoltak szerint látják a program céljait, hanem egy „nevelési

folyamatként” értelmezik ezeket a célokat, előfordul, hogy magát a segítség módját sem tudják értelmezni.

„Ha pici szavakat használok, akkor azt mondjuk, hogy ezek a gyerekek ne legyenek analfabéták, ha megtanulnak írni-olvasni, akkor már sokat jelent, hogy itt voltak velem. De ennek sokkal több vonzata van, úgy nőjenek fel a társadalom számára, hogy van szakmájuk, a társadalom hasznos tagjává kell, hogy tegyük őket.....Amúgy nem elítélendő, mert ki vannak szorulva a falu szélére, nincs szomszédjuk, nincs ott olyan műveltebb ember, aki tudja, hogy mi az az ásó, és hogy kell ásni normálisan. Nincs akitől megtanulta, neki meg kell tanítani. Igenis, meg kell, hogy hogy kell seperni. A legegyszerűbb dolgokat se tudják, hogy mi az, vagy, hogy kell használni. Viszont nagyon sokat kérdeznek, ennek viszont örültem..... Mindenki nevelhető, csak meg kell találni hozzájuk az utat.”

Az interjúalany egy „tanítási” folyamatként értelmezi munkájának célját. Úgy gondolja, hogy az ő feladata az, hogy megnevelje a program érintettjeit, képessé tegye őket a nevelés által arra, hogy a társadalom hasznos tagjaivá váljanak. Emellett viszont felmenti őket a felelősség alól, és azt mondja, nem ők tehetnek arról, hogy nem hasznosak a társadalom számára, ennek oka az, hogy kiszorították őket a falu szélére.

„Hát ugye arról szól, hogy az éhező gyerekeknek. Hogy ugye a gyerekeknek meg ezeknek a szegény családoknak. Hát, hogy például, hogy mondjam neked, hogy ha tényleg azok az összegek arra mennének, ezt én nem tudom pontosan, ez csak az én meglátásom, oda ahova kell. Például mondhatok egy olyat, hogy gyógyszer. Egy tíz gyerekes anyának gyógyszer kell és akkor nincs erre pénz. Állítólag, nem tudom pontosan, mondjuk ebbe tényleg nagyon bele kéne látni, de segíteni. Nem tudom hogyan, akár segéllyel.”

Az idézett interjúalany a segítséget és a program értelmét a pénzben látná, a közvetlen, kézzel fogható adományokban tehát az eseti segítséget preferálja, míg a program folyamatos és hosszú távú eredményeket szeretne elérni.

A program felépítése

Egy-egy település teamében különböző szakterületekhez tartozó munkatársak vannak, ami azt is magával vonja, hogy különböző szakértők alá tartoznak. Két meghatározóbb problémát fogalmaztak meg, amikor a program felépítéséről beszéltek. Az

egyik a különböző szakterületek összeegyeztetése program szinten, a másik, hogy a szakértők, ha a program egészéről van szó, nem minden esetben válaszolnak és hallgatják meg az ő problémáikat.

„Úgy gondolom, hogy nem jó a kommunikációja a program egész hálózatának. Az, hogy most egyszer egy évben összeugrunk egy nagy team-re, az semmit nem ér, mert nem lehet semminek hangot adni, ha valaki hangot ad valaminek, akkor azt egy öt szakértő mindjárt elintézi két mondattal, amiből amúgy nem lehet semmit érteni. Kb. ezek történnek általában. Ha egy munkatárs jól utánanéz a dolgoknak, hogy mi miért történik, és elmegy vele mondjuk egy hete, mire megvilágosodik, hogy ja, most már értem.”

A helyi dolgozó elmondja, hogy a program egészében gondok vannak a kommunikációval. Ha az egész programról, nem pedig a saját szűk területéről van szó, akkor nem tudja, hol, mi történt pontosan, ezért a teameken nem ért semmit, a szakértők pedig nem adnak választ a helyi dolgozók értetlenségére.

„Hát nekem leginkább ugye a szociális területtel van, a szociális szakértő a szociális terület vezetője. Vele szinte naponta beszélünk telefonon, meg váltunk e-mail-eket, tehát tud arról, hogy itt mi történik, meg én is tudok arról, hogy Pesten esetleg mi készül a programon belül, mi az amit itt lent esetleg meg kell valósítani, mert ott nyilván csak az ötlet születik meg, és itt kell a helyi igényeknek megfelelően picit megnyirbálni néha. Úgyhogy ezzel kapcsolatban nincs probléma. Ugye itt a program koordinátor a főnökünk, ő is tud mindenről, és minden levelezésbe be van kapcsolva, szakmai koordinátor van még benne, de nagyon sokszor még a program vezető és a program vezető helyettes is be van kapcsolva, és akkor ötletelünk, meg e-mailezgetünk hétvégeként, meg vasárnap este, meg minden időpontban, mert azért hál isten ez pizsamában is megy. Nagyon szűk körben megy a kommunikáció, akkor, amikor különböző területeknek a tevékenységét kell összefésülni, az már nehezebb, mert hogy sok embernek a munkáját igényelné, és nyilván mindenki másképp látja.”

Látszik, hogy a Maricsuki szociális munkás szerint, ha a szociális dolgozók fölé tartozó szakértőkkel kell kommunikálnia, az gördülékeny és eredményes. De ha már a program egészéről van szó, akkor nehezebb összeegyeztetni a területeket, mert „mindenki

másképp látja”. Vagyis a helyi dolgozó is úgy gondolja, hogy a szakértők között nincs összhang, nem tudják a maguk szintjén megteremteni az együttműködést.

A programban megjelenő problémák

A terepen dolgozók a legsúlyosabb problémát abban látják, ahogy a program és annak vezetői a települések és vezetőik felé kommunikálnak. Megfogalmazták, hogy az, hogy nem tudják megfelelően kommunikálni a tevékenységüket a terep felé, félreértésekhez vezet. Folyamatosan meg kell küzdeniük azzal a problémával, hogy a települések vezetői elfogadják őket, hogy mindennapi munkájuk élhető legyen. Szerintük a vezetőknek magával a tevékenységgel, amit a településeken folytatnak, nem lenne problémájuk, tehát gond van azzal, hogy az aktuális célok kommunikálása nem követi a falu kommunikációs hierarchiáját. Nincsenek rendesen és a település hierarchia-rendszerének megfelelően kommunikálva a program intézkedései. Ezzel magyarázható, hogy a nehézségekről szóló beszámolók központi eleme a küzdelem, melyet a helyi „szociálisok” folytatnak az elfogadtatásukért. Ennek hatására gyakran azt a következtetést vonják le, hogy munkájuk reménytelen feladatokra vállalkozott.

„De mindenképpen azt mondanám, hogy ha ezt valakinek át kéne adnom, vagy el kéne mondanom, hogy azok a koncepciók, amiket a program megfogalmaz, nagyon muszáj helyi szintre levetítve, jól kommunikálva az embereknek, az intézményeknek is, meg a falunak is, megértetni azt, hogy mi mit szeretnénk. Ez az egyik legfontosabb, ugyanis nagyon sok esetben nem az volt a baj, hogy amit tettünk, az rossz volt, hanem ahogy kommunikáltuk, vagy épp, ahogy nem kommunikáltuk, ez félreértésekre adott okot a faluban.”

Itt az interjúalany önmagát is hibáztatja, azt gondolja, hogy ő sem kommunikálta megfelelően a program koncepcióját. Ő azonosulni tud a program céljaival, azzal, amit a program megfogalmaz, viszont úgy gondolja, hogy sokszor a nem megfelelő kommunikáció volt a gátja a dolgok megvalósulásának.

„Nem biztos, hogy ezt az itt dolgozó kiscserkésznek kell a polgármesterrel egyeztetni, mert a szintet a szinttel kell összehozni, nekem legfeljebb az itt dolgozó szocmunkással van dolgom, a polgármesterrel az én főnökeimnek kell kommunikálni, mert a hierarchiát itt halálisan komolyan veszik.”

Látszik, hogy kifogásolja a terepen dolgozó, hogy a program vezetői nem veszik figyelembe a település hierarchiájának rendszerét. Elmondja, hogy ő hiába próbálja kommunikálni a tevékenységeit a polgármester felé, ha az őt nem tartja a saját posztjával egyenlőnek. A polgármester úgy gondolja, hogy akkor kapja meg a megfelelő tisztelet, ha a szakértők keresik fel.

„Na, most az, hogy civil szervezet szociális munkásaként egy nagyon merev, feudalisztikus rendszerbe be lehet-e tagozódni, mint pl. Maricsuk, azt most nem tudom megmondani neked. Mert úgy érzem, hogy nem.”

A helyi dolgozó kiábrándult, nem gondolja, hogy munkája sikeres lehet, ha nem tudja elfogadtatni magát a település lakóival.

Preferált és kerülendő eszközök

A kistérségben dolgozók úgy gondolják, hogy a program beavatkozási eszközei folyamatosan változnak. Emiatt nem tudják következetesen képviselni a célokat, hiszen az eszközök helyi értelmezésével nem számolnak a tervezők, így az eszközök és az átfogó célok kommunikálása ellentmondásba sodorja őket. Azt, hogy a szakértők szándékosan rugalmasan határozták meg az eszközöket annak érdekében, hogy alakítani lehessen ezeket a települések sajátosságai szerint, úgy élik meg, hogy az eszközök „ad hoc” módon vannak meghatározva.

„Na most ennek nem volt egy kitaposott útja, ez csak egy, nem azt mondom, hogy koncepció nélküli, de nagyon sokszor kicsit ad hoc módon történtek a dolgok. Jött egy igény, hogy kisgyerekkor koncepció kisgyerekekből iskola, vagy felnőttkor, középiskola, szóval jött egy igény, és erre a program válaszolt valamit. Na most ezek a válaszok néha nem jól sültek el. Nagyon sokszor volt az, hogy azt mondták, az iskola azt mondta, az óvoda, vagy egyáltalán a falu, hogy a program az nagyon sokat árt.”

A helyi dolgozó a folyamatosan alakuló eszközöknek tulajdonítja, hogy a program sokszor nem jól közelített a település intézményeihez, lakosaihoz, így azok inkább egy problémaként értelmezték az eszközöket, mint segítségként.

A település vezetői – A befogadó

Azt, hogy egy település vezetői és az ott dolgozók hogyan látják a Gyerekesély programot, csak egy település, Maricsuk vezetői körében készített interjúk segítségével tudjuk rekonstruálni. Maricsuk volt az a falu ahol mi is terepmunkát végeztünk. Interjút készítettünk a polgármesterrel, az iskolaigazgatóval az óvodavezetővel - aki egyben a képviselő testület tagja is- és a gyerekjóléti szolgálat dolgozójával.

A program célja

A vezetők maguk tartották fontosnak, hogy az MTA GYEP megjelenjen a településen szolgáltatásaival. A program működése alatt azonban szkeptikussá váltak a program hasznosságával kapcsolatban. Számukra tulajdonképpen a program célja az lett volna, hogy a program által érintett embereket megváltoztassa. A programot nem segítségként értelmezték, hanem akárcsak a helyi munkatársak, „nevelési” folyamatként gondoltak a program működésére. Szerintük a fő oka annak, hogy a település Alvég utcai lakosai ilyen körülmények között, a falutól elszeparáltan élnek az, hogy más értékeket képviselnek, mint amelyeket a többi lakos fontosnak tart. Azt feltételezik, hogy ha megtanítyák nekik azokat az értékeket, amelyek a „település” számára fontosak, akkor a megoldódik a faluban jelen lévő „mélyszegények” problematikája is.

„Van viszont egy utcánk, ahol viszont elég rossz körülmények között élnek az emberek, van hét ház és negyven gyerek lakik bennük, és amikor én a programról halottam, akkor először azért tartottam fontosnak, mert mi nagyon sokat próbálkoztunk velük az elmúlt években, javítsunk azon, hogy iskolába, óvodába járjanak a gyerekek, próbáltuk felzárkóztatni őket.”

A polgármester a programot ennek az egy utcának, az Alvég utcának a felzárkóztatására hívta segítségül, mert ők hiába próbálkoztak velük, nem tudtak megoldást találni a problémáikra.

„Ennek a programnak a célja? Pont az, hogy ezeknek az embereknek az életvitelén változtatni meg egy kicsit a gondolkodásmódon. Azt én tudom, hogy hosszú távú meg rövid távon nem érünk el vele semmit, de szerintem ez a legfontosabb célja. Kicsit változtatni a

szemléletmódon, a gondolkodáson, amit én megkérdőjelezek sokszor. Tehát nem biztos, hogy sikerül ez.”

Számára a program segítségével az Alvég utcai lakosok életmódján és gondolkodásában elért változtatást jelenti.

A program felépítése

A település polgármestere nem tudja értelmezni a program „szabadabb” működését. Úgy gondolja, hogy ha nincs megfelelően meghatározva a hierarchia, ha nincs folyamatos ellenőrzés, a terepen dolgozó nem végezheti jól a munkáját. Azt, hogy a szakértők megbíznak a helyi dolgozóknak, hisznek abban, hogy valóban megcsinálják, amit meg kell, számára elfogadhatatlan és teljesen ismeretlen is.

„Nagyon jó az iskola koordinátor. Mondjuk, nem azt mondom, hogy ott is nincsenek problémák. Mert én most megint mondom, hogy az iskolai koordinátort ki ellenőrzi? Említettem azt is, hogy nincs felsőbb kontroll, mert annyira lehet, hogy megbízunk a kollégában meg a dolgozóban, de ezt én nem tudom vezetőként elfogadni. Ki ellenőrzi, hogy az iskolai koordinátor jól végzi-e munkáját? Hagyatkozunk arra amit ő lead vagy amit mond?”

Elfogadhatatlan a polgármester számára az, hogy az iskolai koordinátor munkája nincs folyamatos ellenőrzés alatt. Szerinte képtelenség arra hagyatkozni, ahogyan a helyi dolgozó beszámol a munkájáról.

A programban megjelenő problémák

A településvezetők nem értenek egyet azzal, ahogyan a program a településen működik, egy, a faluban fölösleges konfliktusokat generáló beavatkozásként értelmezik a programot. Úgy érzik, hogy a program dolgozói rájuk erőltetik a szemléletmódjukat és innentől kezdve az egészet egyfajta feléjük irányuló kritikaként élik meg. Azt gondolják, hogy a program vezetői nem veszik figyelembe, hogy a település mit szeretne, számukra mi a fontos, hanem tevékenységük a saját igazságuk bebizonyítására irányul, így működésük során csak a saját maguk által elgondoltakat veszik figyelembe, a települést nem.

„Én mindig azt mondtam, hogy mi nagyon sokszor elfogadjuk a kritikát. Elfogadjuk a jó szándékú segítséget. De amikor valahol azt akarják, hogy azt mondják, mi nem csináltuk jól az egészet és valakire rá akarják az akaratukat erőltetni, abban nem vagyunk partnerek.”

A polgármester azt mondja, hogy a program nem „jó szándékú” segítséget nyújt. Kritizálják őket, nem fogadják el a működésüket, a program által elgondoltakat akarják rájuk erőltetni.

„Az egy rossz hozzáállás volt, ami annak idején, hogy nem kell azzal foglalkozni, hogy a falu mit mond. Voltak ilyen hangok a program irányítói között anno, annak idején, igenis azzal foglalkozni kell, hogy a falu mit mond. És hogy a falu lakossága mit gondol.”

Az idézet szerint a program irányítói nem akarták figyelembe venni, hogy a település mit gondol a program működéséről.

Preferált és kerülendő eszközök

A település vezetői úgy gondolják, hogy a program nem tudott és nem is akart alkalmazkodni a falu sajátosságaihoz. Úgy látják, hogy a program vezetői azokhoz a dolgokhoz ragaszkodtak, melyeket előre leírtak. De az előzőekből tudjuk, hogy a program az eszközeit éppen azért nem határozta meg mereven előre, mert a gyakorlati működés során folyamatosan alkalmazkodtak a települések adottságaihoz. Jól látszik, hogy itt nem az történt, hogy a program az előre megfogalmazottakhoz ragaszkodott, hanem a saját céljaihoz, azokhoz a dolgokhoz, melyeket ő maga szeretett volna elérni, preferált eszközeik segítségével. De a vezetők véleménye szerint ezek az eszközök csak konfliktusokat generáltak a település belső struktúrájában. Az, hogy a két csoport teljesen másban látja a program célját, az eszközök megítélésben is megmutatkozik. Érződik az elcsúszás abban, ahogyan a két csoport a „helyi sajátosságokat” értelmezi. A helyi vezetők számára a „helyi sajátosságok” az egész települést jelentik, az ő vezetési stílusuk tiszteletben tartásával és az ahhoz való alkalmazkodással. A program szakértői számára a „helyi sajátosságok” a program által segíteni kívánt emberek problémáit, helyzetét jelenti.

„Nekem az volt a véleményem, hogy nagyon sok mindent kezdett el a program itt csinálni. Tehát annyira szétágazó volt az egész, hogy fölemésztette sok ember problémáját. Sok mindenbe belekaptak és sok mindent próbáltak csinálni. Én mindig hangsúlyozom, hogy a legelején azzal kezdtem, hogy itt soha nem volt cigány kérdés és soha nem volt cigány probléma. Ez nagyon nagy feszültséget okozott.”

Az idézetből látszik, hogy a helyi vezető szerint az, hogy a program sok mindenbe belekezdett, az emberek számára csak még több problémát okozott. A komplex beavatkozást szétágazónak és fölöslegesnek látja, külön-külön kezeli annak területeit. Kiemeli, hogy a faluban nem volt cigány probléma, de a program létrehozott feszültségeket ezen a téren is.

„ Sok mindenben akartunk mi változtatni és segítséget nyújtani, de merőben ragaszkodtak, mert azt ki kell mondani, hogy merőben ragaszkodtak ahhoz, ami ki volt találva és le volt írva. Nem szabad. Nem szabad.”

A program viselkedését úgy értelmezik, hogy azokhoz ragaszkodtak, amit a beavatkozás eszközeiként, céljaiként előre megterveztek.

„Én azt mondom, hogy ha én csak abból indulok ki, hogy megvan nekünk az országos nevelési programunk, de megvan az, hogy helyben te válaszod meg, mivel tudod kiegészíteni, nyilván nem törvényt sértve, de úgy megoldani a dolgokat, hogy az a helyi sajátosságokhoz legyen igazítva. Szóval én ezt hiányoltam. Igen, én azt mondom, hogy ez nagyon nagy merevség.”

Az óvodavezető elmondja, hogy a program merev, és nem hajlandó alkalmazkodni Maricsuk sajátosságaihoz. Számára a helyi sajátosságokhoz való alkalmazkodás azt jelenti, ahogyan ők adoptálták az országos nevelési programot, azt a vezetők elgondolásai szerint tudták alkalmazni.

Az interjúk alapján láthattuk, hogy az MTA Gyermekszegénység Program által érintett csoportok más és más módon értelmezik a program céljait, működési elvét, eszközeit, nehézségeit. A szakértők, a „budapesti team” nagy problémája, hogy a különböző szakterületek között nem tudták megvalósítani az együttműködést, nem tudtak

megegyezni azokban az eszközökben, amelyekkel a közös célt el akarják érni. Máshogy értelmezik a terepen dolgozók szerepét, illetve a saját szerepüket is a programban, hiszen folyamatosan küzdeniük kell azzal a problémával, hogy miközben tudják, ha nem felelnek meg a kistérség szabályrendszerének, működésképtelenné válnak, de eközben a kistérség, a települések ama mechanizmusa érthetően elfogadhatatlan számukra, mely például Maricsukon lehetővé tette, hogy a település Alvég utcai lakosai ilyen körülmények között élhessenek. A terepen dolgozók a képzések ellenére nem tudták átvenni a szakértők szemléletét, és nem feltétlenül tudtak azonosulni az eszközökkel és a célokkal, ugyanis a településen dolgozók valójában annak a konfliktusnak a foglyai, amely a MTA Gyerekszegénység Program és a kistérség településeinek vezetői között fennáll. A település vezetők ugyanis a Gyermekszegénység Programot csak abban az esetben tudnák elfogadni, ha az ő általuk elképzelt „nevelési folyamathoz” járulnának hozzá, és úgy segítenének, ahogyan ők azt elképzelik. Az eddig működő rendszerekbe nem szólnának bele, nem kritizálnák azokat.

A szakértők szembefordulnak a települések eddigi működésével, hiszen ezek miatt válhatott a mélyszegénységben élő gyerekek helyzete ennyire kétségbeejtővé. A terepen dolgozóktól ezért azt várják, hogy szembe forduljanak olyan struktúrákkal, amelyekben az egész életüket leélték. A település vezetők végül nem fogadják el egy kívülről jött ember véleményét és meglátásait arról, hogy hogyan kéne működniük.

A szakértőkkel készített interjúk alapján láttuk, hogy a szakterületek közötti komplexitás nem valósul meg, hiszen az ő együttműködésük lenne ennek az alapja, és erre épülne a program többi eleme.

A helyi dolgozók szemlélete és programértelmezése eltér a szakértőkéétől. Sokszor nem tudják értelmezni, hogy mi történik a program egészében ezért nem is tudják azt egy komplex folyamatként értelmezni.

A helyi vezetők számára így a komplexitás már egyáltalán nem jelenik meg, a program komplex beavatkozását egymástól független próbálkozásokként élik meg.

Következtetések

Az előző fejezetekben megvizsgáltuk a program elméleti alapjait, a gyakorlati megvalósulás egyes folyamatait, és, hogy ezeket a folyamatokat hogyan értelmezik a

program különböző szintjein dolgozók. Elemzésünk végére kirajzolódott, hogy ezek a szintek nem működnek együtt megfelelően. Ennek okait mi a következőkben látjuk:

A program szerepkörei nincsenek pontosan definiálva, ezáltal a hierarchikus viszonyok is esetenként meghatározhatatlanná válnak. Láttuk azt is, hogy az egyes szakemberekben különböző ideológiák testesülnek meg, bár a program alapvető céljában egyetértenek, azonban az eszközöket, a program szintjeit, és a szakterületek együttműködését tekintve is mások az elgondolásaik. Így a köztük lévő kommunikáció sem folyamatos és problémamentes. Ezek a különböző ideológiák reprodukálódnak a helyi dolgozóknak is, akik nem tudják értelmezni a programban elfoglalt szerepüket és a program eszközeit. Emellett a szakértők közti kommunikációs árkok kihatnak a szakértők és a helyi dolgozók kapcsolattartására is. Mindenki szinte csak a saját szakterületéhez tartozó szakértővel kommunikál rendszeresen, ebből adódóan a helyi dolgozók nem tudják értelmezni a program által megfogalmazott komplexitást, a program egészének céljait.

Ez az április 28-ai esethez hasonlóhoz vezethet, amiből a település vezetői azt a konzekvenciát vonják le, hogy a program nem tud segíteni az érintetteken, viszont őket folyamatos kritika éri, ami így nem hiteles számukra, azon túl, hogy persze a fentiekben látszott, hogy magát a kritikát sem fogadják szívesen.

Látható, hogy bár a GYEP meghatározott előre irányvonalakat, azokat igyekezett folyamatosan alakítani a helyi igényekhez. Azonban ezek az irányvonalak és a szakértők elképzelései mégis determinálták a helyi igényekhez való alkalmazkodás formáit és a beavatkozás jellegét. Egy alaposabb, előzetes megismerés által fel lehetett volna készülni egy, az április 28-aihoz hasonló szituációra, amely többek között a beavatkozás hatására alakulhatott így.

Long aktor-orientált elméletének tanulmányozásakor láthatjuk, hogy a szerző a megismerésre és az összes szereplő figyelembe vételére helyezi a legfőbb hangsúlyt. A GYEP esetében az derült ki, hogy nem tudták a programot elfogadottá tenni az összes helyi szereplő számára. Adódott ez a nem teljes körű előzetes megismerésből és program strukturális konfliktusaiból. Mivel az irányvonalak felülről szerveződnek és onnan közvetítik őket a terepen dolgozók felé, az idő és a távolság miatt képtelenség, hogy a helyi igényekhez folyamatosan, megfelelően alkalmazkodjanak.

Long elmélete alapján tehát, csak úgy lehet társadalmi változást előidézni lokálisan, hogy a beavatkozás folyamata a helyi struktúrára épül, és nem felülről építkezik.

Utószó

2011. május 15-én fejeztük be munkánkat a kistérségben. Ezután a szécsényi alkalmazási kísérlet még július elejéig működött folyamatos jelleggel. A nyári napközis táborokat a helyi dolgozók és a szakértők már egyaránt önkéntes munkájukkal valósították meg, forráshiány miatt. Augusztustól az MTA Gyepiroda munkatársai is ingyen dolgoztak, hiszen voltak olyan, már megkezdett projektek, melyeket kísérniük kellett. Szeptembertől a szécsényi program is csökkentett jelleggel működik.

Mindeközben szeptember 15-ével az MTA Gyermekszegénység Elleni Iroda megszűnt. A program kiterjesztéseinek vezetését átvette a Wekerle Sándor Alapkezelő és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat.

Ezzel a lépéssel a Gyerekesély Program megalkotóinak kezéből kivették a kistérségi kiterjesztések koordinálásának lehetőségét.

Azt, hogy a szerepünkben adódó rálátásból fakadóan leírjuk, hogy hogyan láttuk a programot, azért tartottuk fontosnak, hogy felvessünk olyan problémákat, melyekre elengedhetetlen odafigyelni az ilyen típusú fejlesztési programokban. Hasznosnak tartjuk a fentiekben felvetett problémákat mind a GYEP, mind a jövőben megvalósuló hasonló jellegű és felépítésű programok számára, hogy elkerülhessék ezeket.

Tanulmányunkat abban a reményben fejezzük be, hogy az MTA Gyerekesély Iroda „volt” munkatársainak még lesz alkalma az általunk leírtakat végig gondolni és hasznosítani.

Irodalomjegyzék

About Headstart 2:<http://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/hslc/About%20Head%20Start> letöltés ideje: 2011.11.02.

A Szécsényi Gyerekesély Program
http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=182 Letöltés ideje: 2011.11.03.

Ágoston László, Győri Gábor, Kollányi Zsófia, Tornai István: Gyermekszegénység programok Legjobb gyakorlatok 2006. Démosz, old.: 38-45)

Bass László, Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Ferge Zsuzsa, Simon Mihály, Velki Róbert: Gyerekek Szécsényben Gyerekesély füzetek 4. old.: 77-85, 94, 105-108

David Byrne Complexity Theory and Social Sciences 1998 old.: 18

Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Tausz Katalin, Várnai Györgyi: Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program
http://www.esely.org/kiadvanyok/2006_2/GYERMEK.pdf Letöltés ideje: 2011.11.11.

Herczog Mária: A kora gyermekkori fejlődés elősegítése in. Zöld Könyv
A Magyar Közoktatás Megújulásáért old.: 40

Hilscher Rezső: A settlement-mozgalom Esély 89/1

Javaslat a szociális védelemről es a társadalmi integrációról szóló 2008. évi együttes jelentésre. A Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, a Gazdasági es Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. COM (2008) 42 végleges, Brüsszel, 2008. január 31.

Kecskés Éva: Közösségi szociális munka egy hátrányos helyzetű kistélelülésen, Háló, 2010

Legyen Jobb a Gyerekeknek! Szécsényi Gyerekesély Program Bp 2010 MTA
Gyermekszegénység Elleni Program www.gyerekesely.hu

Norman Long: Development sociology Routledge, 2001.

Michael Lipsky: Dilemmas of the individual in public services in.:Street-level bureaucracy

Paul Tough: Whatever it takes. Geoffrey Canada's Quest to Change Harlem and America. Mariner Books, NY. 2009. www.hcz.org

Sure Start program Guide (Text Only Version) Department of Defense Education Activity 2009 pg.: 5-9 www.surestart-ryde.co.uk

Rövid helyzetkép a Szécsényi Kistráségról

http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=489&Itemid=22 Letöltés ideje: 2011.11.11.

The Cradle through College Pipeline: Supporting Children's Development through Evidence-Based Practices. A document from the Harlem Children's Zone 2010. old.:5-8

www.hcz.org

The impact of Sure Start Local Programmes on five year olds and their families

<http://www.ness.bbk.ac.uk/impact/documents/RB067.pdf>

What is Headstart? <http://www.ehsnrc.org/AboutUs/ehs.htm> letöltés ideje: 2011.11.11.

What is Headstart <http://www.wisegeek.com/what-is-head-start.htm> letöltés ideje: 2011.11.02.

www.surestart-ryde.co.uk Sure Start program Guide (Text Only Version) Department of Defense Education Activity 2009 pg.: 58-69

William Foote Whyte: Utcasarki társadalom 1999. (Újmandátum könyvkiadó)

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnénk kifejezni köszönetünket Obláth Mártonnak folyamatos útmutatásáért és határtalan türelméért.

Köszönjük továbbá az MTA GYEP munkatársainak, hogy lehetővé tették számunkra a terepen töltött három hónapot, köszönjük az interjúkat, és minden segítséget, amellyel hozzájárultak dolgozatunk megírásához.

És végül köszönjük a Gyerekesély Program szécsényi dolgozóinak, hogy segítették munkánkat a terepen és kutatásunk során.